

IN MEMORIAM
100. VÝROČÍ VYDÁNÍ PRVNÍHO DÍLU
OTTOVA SLOVNÍKU NAUČNÉHO
A
90. VÝROČÍ ÚMRTÍ PROFESORA
MARTINA KOLÁŘE, ZAKLADATELE
ČESKÉ HERALDIKY A GENEALOGIE

Dne 22. ledna 1868 vyšel z nakladatelství Jana Otta v Praze první sešit "Ottova slovníku naučného - Illustrované encyklopaedie obecných vědemešť". Po několika letech přípravných prací, které kulminovaly v roce 1867, byla ustavena jednak vrchní redakce složená z profesorů obou českých vysokých škol a dvou zástupců oboru theologického a jednak odborná redakce v počtu 41 osob.

K spolupráci na vydávání nové české národní encyklopedie byli pozváni nebo se sami přihlásili nejen představitelé českého kulturního života ale též některé významné osobnosti ze zahraničí.

V rozsáhlém seznamu redakčních spolupracovníků, otištěném v I. dílu Slovníku, nalezneme samozřejmě i jména zakladatelů české heraldiky a genealogie, středoškolských profesorů Martina Koláře a Augusta Sedláčka a Vojtěcha Krále z Dobré Vody, úředníka Zemského výboru v Praze. Odborným redaktorem pro obory historie a pomocné vědy historické byl univerzitní profesor PhDr. Josef Emler, archivář města Prahy.

Zatímco Vojtěch Král uplatnil ve Slovníku především svoje velké kreslířské umění, které mohli ocenit příznivci české historie již v kresbách šlechtických erbů a početí v patnácti dílech Sedláčkových Hradů, připravili Martin Kolář a August Sedláček stovky hesel o jednotlivých šlechtických a erbovních rodech Čech, Moravy a částečně též Slezska. Pouze jejich zásluhou se stal Ottův slovník skutečnou studnicí a zřídlem genealogických a heraldických informací, které v takové šíři nejsou obsaženy ani ve II. dílu "Českomoravské heraldiky". Ottův slovník však neobsahuje pouze statě ku genealogii a heraldice šlechtických a erbovních rodů. Nepřeberné množství genealogických a heraldických údajů nalezneme i v heslech, která jsou věnována jednotlivým českým a moravským lokalitám, městům, městečkům a obcím.

Nadmíru pilný badatel Martin Kolář však kromě statí o šlechtických a erbovních rodech a rodinách vypracoval pro Ottův slovník heslo "H e r a l d i k a", které je koncipováno jako propedeutika vědní disciplíny. Je sice pravda, že tehdejší nepočetní badatelé, či lépe řečeno sběratelé, heraldiky měli k dispozici obdobné dvě práce Antonína Rybičky, totiž stať "Něco o umění heraldickém", která byla publikována v V. dílu "Památek" v roce 1863 (s.118-125) a heslo "Heraldika", otištěné v témže roce ve III. dílu "Slovníku naučného" (s.761-762), který redigoval Dr. František Ladislav Rieger.

Stať Martina Koláře připravená pro Ottův slovník je však mnohem podrobnější a propracovanější; zároveň slouží jako měřítko úrovně a stavu heraldických znalostí a bádání před vydáním prvních českých heraldických kompendií, "Heraldiky" Vojtěcha Krále z Dobré Vody v roce 1900 a I. dílu "Českomoravské heraldiky" Martina Koláře, kterou v roce 1902 k vydání připravil August Sedláček. Martin Kolář se souborného vydání výsledků své celoživotní práce a námahy nedožil; zemřel dne 15. května 1898.

Pobočka Heraldika České numismatické společnosti v Praze využívá dvojího výročí k uctění památky úmrtí prof. Martina Koláře, který svou prací položil základy české heraldiky a genealogie a zároveň k uctění památky nakladatele Jana Otta, který zanechal české kulturní veřejnosti odkaz nadmíru hodnotný v podobě dvaceti osmi svazků naučného slovníku.

Praha dne 22. ledna 1988

PhDr. Milan Buben, předseda pobočky Heraldika ČNS

PhDr. Stanislav Hošťálek, místopředseda

prof. Pavel Palát, jednatel

Jaroslav Jásek, hospodář

PhDr. Pavel R. Pokorný, archivář

Ing. Mojmír Chromý, předseda revizní komise

HERALDIKA jest věda a umění erbů. Erby a vše, co s nimi souviselo, měli na starosti heroltové (hlasatelé), kteří u dvorů a o turnajích, později v kancelářích, pravost erbů zkoušeli a nové dle pravidel určitých zhotovovali. U všech erbů hleděti můžeme 1. k původu a stáří jejich po stránce historické, 2. k právu jejich a platnosti nynější, 3. k heraldické stránce dle vnějších a vnitřních kategorií.

Původem svým jsou erby buď prastaré, které s heraldikou samou povstaly, anebo listovní, které z erbovnických listů svůj počátek vzaly.

Právník rozeznáváti bude erby 1. fyzických a 2. právnických osob. K prvním náležejí 1. erby celých rodin: a) erby vlastní, b) erby přidané, 2. erby jednotlivých osob.

Čeněk z Vartenberka má kromě štítu svého polovičního ještě po každé straně pohár jako nejvyšší číšník království Českého, nebo na kříž rozdělený štít a v 1. a 4. poli růži pětilistou jako nejvyšší poručník pánu z Rosenberka vedle rodného erbu svého v 2. a 3. poli a také má štít ovinutý drakem (odznakem dračího řádu), kterého potomci jeho až do vymření rodu užívali.

Měšťanské erby zůstaly dědičnými, když jako dědičné propůjčeny byly. Erby právnických osob dělíme 1. na erby korporací světských, 2. na erby korporací duchovních.

Ku světským náležejí erby států, zemí a měst (nejstarší v Čechách pečeť má Ném. Brod od r.1269, na Moravě Jihlava od roku 1268), cechů (soukennický v Lounech od roku 1473), kverků (v kostele sv.Barbory na Horách Kutných), uhliřů z r.1327 a jiných společností v horských městech a erby nadání rozmanitých (university pražské, české akademie císa. Frant. Josefa). Také erby spolků a gild sem sluší, jako turnajské spolky šlechtické v Německu z konce XV. věku, kterých jsem v jednom erbovníku 12 našel. Řády světské, jako levláři bavorské měli lva na štítě a spolek kružítká v Lubeku kružítko od r.1379. Ze zábových spolků jmenujeme spolek střelců ku ptáku ve Vitenberce s erbem z r.1412.

Erby korporací duchovních obsahují erby arcibiskupství a biskupství, erby kolegiálních kostelů a erby proboštství, dále klášterů, opatů a konventů a řádů mnišských, na nichž kromě budovy kostelní a často také bez ní erb zakladatelů se spatřuje, jako klobouk Lva z Klobouk nad kostelní budovou kláštera zábrdovského na Moravě (1359). Někteří řádové mají jen erby svých řeholí, jako augustiniáni srdce hořící šípem prostřelené. Také bratrstvům erby nescházely, jako bratrstvu při kapli Božího těla na Karlově náměstí v Praze, jež mělo r.1382 za erb obruč s kladivem uprostřed.

Zvláštní byly erby rytířských řádů duchovních, k nimž v Čechách náležejí ještě řád křižovníků s červenou hvězdou v Praze, maltézský a v Opavě řád německý, dále zašlé již řády křižovníků zákona božího hrobu na Zderaze a templářů.

Po heraldické stránce posuzovati se dají erby 1. co do zevnějšíku, 2. co do vnitřní podstaty své.

Co do zevnějšíku mají erby a) jen jedno znamení erbovní, b) mají jich více, c) jsou úplné, d) neúplné, e) správné, f) nesprávné.

Erb pánu ze Sternberka, zlatá osmihlá hvězda na modrém štítě, jest zrovna tak jedním erbovním znamením jako tři páry háků na příč přeložených pánu ze Železnice. Erby o více znameních erbovnických dají se jednotlivě rozložit, jako erb Švihovských z Risenberka složen jest z orlice Žirotínské a původního erbu Švihovských: na zděl rozděleného štítu červeného v pravé polovici a v levé pětikrátě děleného stříbrnou a černou barvou. Úplný štít charakterisují erbovní znamení na štítě a na helmě

a mimo štít, helm a barvy ostatní části náleží k ozdobě. Neúplným nazýváme erb, který buď jen štít, buď jen helm má nebo žádné barvy nemá. Správným jest erb, když 1. místo, poloha a úprava, 2. tvar, 3. velikost a poměr, 4. spojení jednotlivých částí erbu se úplně srovnává s teorií heraldickou. Nesprávným jest erb, když helm má jiný směr než štít nebo když anachronismy v úpravě jednotlivých částí se shledají.

Co do vnitřních vlastností erbů zastavíme se nejvíce u erbů se jmény příslušných rodin shodných, které franc. *armes parlantes* (mluvícími erby) se nazývají. Buben na štítě rytířů, svobodných pánů a hrabat z Bubna shoduje se úplně se jménem těchto rodin. Někdy ovšem úplně nevystihují znamení erbovní jmen rodin svých, jako erby našich předních rodin staropanských se jmény německými, které ve XIII. věku před vpádem Tatařův za příkladem Němců hrady na vysokých skalách zakládajíce od vzorů svých také jména hradů si vzali a svým rodům tato německá jména hradů dali. Po většině pocházejí tato jména od erbů zakladatelů, jako Rosenberg od růže, jen že "berg" erbovním znamením vystižen není. Mluvící erby neujaly se tak u nás, jako zvyk čistě slovanský, přijímatí bráti si osobní a někdy také rodinné od znamení erbovního, nepřehlížeje ku jménu rodiny. Tak přijali Sekérkové ze Sedčic, nynější hrabata Vršovcové-Sekérkové ze Sedčic, jméno sekérka od erbu svého, na přič přeložených dvou sekerek. V Polsku celá klasifikace šlechty na tom spočívá, že jen po jménu erbu rozeznávají se třeba stejnojmenné rodiny, jako Komorowski erbu Ciolek, Komorowski erbu Korczak atd. Erbovní znamení konečně obrazem svým vystihovalo buď příjmi nebo praedikat, ba někdy i klénot jen byl obrazem tohoto neb onoho.

Definicemi heraldiky probrali jsme první část propaedeutiky nebo propravy k heraldice. Druhá část propaedeutiky je proprava historická, obsahující 1. dějiny erbů, 2. dějiny erbovního práva, 3. dějiny heraldiky.

Dějiny erbů.

První erby náležejí šlechtě a objevují se stejnou dobou u všech západních národů kulturních na konci posledního čtvrtletí XII. věku u vyšší a na začátku XIII. věku u nižší šlechty. Z toho plyne, že původem svým souvislé jsou, dále že nejstarší erby byly rodinné erby a u rozličných národů najednou se objevivše poukazují na sociální změny, které křížácké války v zápětí měly. Čechové nejen válek křížáckých se účastnili, nýbrž oslavili jméno své také v Evropě výpravou proti Milánu (1158), jejíž činy staly se pramenem mnoha pověstí o původu šlechtic-kých erbů českých. Připomínáme, že erby mezi Slovany v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Polsku nejvíce rozšířené, jako zavínutou strelu, leknino atd., především ve východních Čechách nalézáme a že v západních Čechách záhy německé vzory erbů byly oblíbeny. Kromě zvláštních některých erbů polských nelze upříti velikou podobnost většiny erbovních znamení a jen rozličnosti co do větší a menší nádhery, co do vkusu a uspořádání znamenatí můžeme, jakož i národní oblibu některých tvarů slohových štítu nebo helmu, některých znamení erbovních, tinktur a kombinací.

Heraldický rozvoj erbu přestává na štítě v prvním století heraldiky, poněvadž jinde erbovní znamení se nenalézalo. V Čechách kromě orlice v plamenném štítě znali lva jako znak zemský ve XII. stol. (první lev spatřuje se na pečeti Vladislava III. Jindřicha, markr. Mor. v l. 1192-1222) a již erb Děpolticů, půl lva a půl orlice, z r. 1213 svědčí složením různých částí o pokroku v heraldice české. Po něm hned následuje štít Olbrama ze Schenkenberka, Moravana z doby před r. 1230, jenž má na vrchní polovici orlici a ve spodní šachovnici. K erbům těm druží se

první štít na 4 pole rozdělený Cuzkraje, eudaře znojenského, z r. 1278. Z jiné serie erbů vzal celý erb štít i helm obsahující vznik svůj. Je to vyobrazení pánů se štíty, jako Vítka z Prčic na pečeti z r. 1220 v kožích oděného s helmem hrncovitým, jenž trojhranný štít s pětistlou rúží v levici drží a v pravici panskou korouhev s pětistlou rúží. Ve stejné úpravě s rohy o 6 parůžcích na hrncovitém helmě jest na pečeti z r. 1278 Smil z Lichtenburka, jen že místo korouhve meč vytasený v pravici má, levici drže trojhranný štít se 2 ostrvemi o 6 sucích na přič přeložený-mi. Jízdeckých pečeti, na kterých všech jezdec hlavu helmem pokrytou má, kromě králů svých mezi panstvem českým nalézáme jen u pánů z Rosenberka, Bavorů z Bavorova a v pozdějších dobách u zemských hejtmanů moravských. První helm s klénotem jeřábem bez vyobrazení majitele spatřujeme na pečeti Beneše z Doupova z r. 1281. První pán český, jenž dva helmy na štítě svém měl, byl Kašpar Šlik r. 1436.

Umělecký rozvoj erbů bral se stejným krokem s rozvojem církevního umění, ale v konservativním rázu svém zůstával za stavitelstvím o několik desetiletí. Na kulatém štítě románského slohu jest lvice Markvarticů v kostele levínském. V gotickém slohu vynikají krásou svou vzorné pečeti Václava II., Přemysla Otakara, Václava III. a dle franc. vzorů zhotovené pečeti králů a císařů Jana I., Karla IV., Václava IV. a Sigmunda. Rozmanité periody gotiky na úpravě pečeti poznají se podle erbovního ornamentu trojlístu (Radoslav z Heroltic 1272 a erb pánů z Dražic na tvrzi lítovské), podle pětistlu (Zbyněk z Hasenburka z r. 1350) a podle čtyřlístu (Prokop markrabě moravský z r. 1401). Obrácený trojlíst oblíben byl ve 2. pol. XV. věku (Mikuláš z Lípy 1450) a osmíst měla na pečeti své velká obec Tábořská. Z náhrobků jmenujeme úpravou erbů svých se vyznamenávající nejstarší náhrobek čes. pána Hírza z Klingensberka z r. 1275, Hrona z Pacova a Jistislava z Chlumu z konce století XIII., Kerunka z Lomu z r. 1356, Jindřicha z Velešína z r. 1355 a Půty z Risenberka z r. 1504. Doba stavitelského umění za krále Vladislava IV. vynikla ornamentikou prutův rostlinných o malých sucích všelijak se proplétajících nebo v rámci obrazů erbovních rovně vzhůru se nesoucích. Připomínáme v té příčině Vladislavský kůr v domě Svatovítském a náhrobek Magdaleny hr. z Gleichen z r. 1492 v Jindřichově Hradci. Bohatostí krásného článkování vynikají příkryvadla na erbu království Českého nade branou křivoklátskou, v té době zhotovená. Z bronzových náhrobků pro ozdobnou práci jmenujeme službu náhrobní desku Jana Dlaska ze Vchynic z r. 1512 v domě Svatovítském a Jana Hrušky ze Března z r. 1568 v lounském děkanském kostele. Charakteristikou renaissance jsou kartouchovité tvary štítů na mincích šlikovských již z r. 1537.

Dějiny práva erbovního.

Erb bývá udělen nebo potvrzen a kdo erb má, má s ním i jistá práva. Z toho plyne, že se erbu může užívat i zneužívat i také může erb polepšit, rozhodnout, zlehčen a ztmacen býti. Že má kdo právo k erbu, prokazuje se a) erbovním listem, b) majetkem neb užíváním nad paměť lidskou. Pokud se týče nabytí erbu, brali si je s počátku majitelové sami; odtud velká libovůle v prvních erbech. V Čechách proměnlivost erbů panských přestala koncem století XIV., u zemanů v husitských válkách. Již Karel IV. zvláštními listy erby udílel a od té doby panovníci za svou praerogativu mají erby udílet. Všechny císařské listy takové až do doby Maximiliána I. pokládají se za listy na šlechtictví, třeba slovo šlechtictví výslovně tam se nepodotýká. U nás Čechů od krále Ferdinanda I. r. 1527 počínají erbovní listy v užším toho slova smyslu, kterými jen erb udělen byl, nikoliv šlechtictví. Než kdo stal se urozeným vladkou, mu-

sil dříve od sněmu k zemi přijat býti. Panovník vyznamenával často jiné osoby a rody někdy dědičným, někdy osobním právem erby propůjčovati a na šlechtice povyšovati. Úřad takový měli na sobě falckrabí (comites palatini) a rozeznávala se buď větší buď menší komitiva, za interregna též říšští vikáři.

Potvrzuje se erb mlčky, když nikdo majiteli práva k němu nepopírá; výslovně tak činí panovníci, nastupující vládu, nebo zvláštními diplomy tak se od nich děje.

Změní-li se erby, bývají polepšeny, rozmnoženy neb obojí zároveň. Polepšen býval erb, když se místo točenice helmu dostala zlatá koruna, nebo když erbovní znamení bylo korunováno, pak když místo helmu kolího propůjčen helm turnýrský, nebo když se barva nějaká změnila. Erb se rozmnožuje, když se přidá cizí erb, buď celý neb díl jeho v dolní a svrchní části erbu nebo jen v jedné části.

Právo užívati erbů.

Každý šlechtic rozený nebo na šlechtice povýšený, také každá osoba fyzická nebo právnická propůjčením a potvrzením erbu nabude práva ho užívati. V erbovním listu z r.1561 se praví, že propůjčeného erbu užívati se má a moci bude při všech rytířských činech přísných (vážných) nebo kratochvilných, totiž v bitvách, honbách, kolbách, na korouhvích, pečatech, sekretích a hrobových kamenech i na všech jiných náležitých a poctivých místech. Právo užívati erbů zvláště jest výlučné s jistým omezením. Výlučné užívání erbů zakládá se na tom, že erbu toho způsobu, v jakém A ho užívá, nesmí ani B ani C ani kdo jiný užívati. Nestalo a nestane se snadno, aby při udílení erbů některý erb se opakoval, leda náhodou a nedovoleností kresličovou. Již za Václava IV. nařízena byla opatrnost v nobilitacích. Omezení výlučného užívání erbů nastává a) dobrovolným erbovním spolkem, b) nedobrovolným spolkem, c) povoleností k nemanželským potomkům. a) Aby se udržely erb a jméno rodiny, doprálo se jí ve spolek vejíti s jinou rodinou, s kterou erb a jméno sloučila, ba když byla druhá rodina občanského stavu, zároveň do stavu šlechtického s jménem a erbem spočené rodiny povýšena byla. Sloučení erbu stalo se i na štítě i na klénotě nebo jen na štítě nebo jen na klénotě. V Polsku je dávný zvyk, že na šlechtictví povýšená rodina obdrží erb některé šlechtické rodiny domácí, ovšem s jejím svolením. Erbovním listem mohly i osoby sobě cizí jeden erb a jeden přídomek dostati. b) K dobrovolným spolkům náleželi u nás v Čechách potomci rodů staropanských, třeba někdy vedlejším znamením rodiny některé od sebe se lišily, jako Zajícové z Hasenburka a Lvové z Rožmitála po sta letech dobře věděli o stejném původu s vymřelými r.1597 pány ze Šellenberka a k dědictví se hlásili. O rytířských rodinách můžeme tak jen říci, když zvláštním erbem, jako Malovcové z Malovic půlkonně, se vyznamenávali a dle erbu toho s pány z Pardubic a všemi rodinami toho erbu jednoho byli původu. Aby však Štrákové z Nedabylic a Harantové z Polžic, které rodiny obě bílého kohouta na štítě měly, jednoho původu byly, nikdo tvrditi nebude. Povolenost k nemanželským potomkům šlechtických rodin ukazovala se tak, že erb otcovský se jim sice nechal, ale štrychem pokosným neb šikmým přetažený. Právní účinky užívání erbů.

Užívá-li kdo právem erbu prokázaného, dokazuje se užíváním tím původ, jméno a stav uživatele a užívají-li dvě nebo více osob téhož erbu, dokazuje se tím jednota rodu nebo sourodnost. Prokázati se erbem bylo třeba, aby komu k turnajům přístup zjednan býti mohl. Umenšený erb svědčí o nemanželském původu jeho zakladatele, ale nikoliv jeho potomků. Zeměpanský erb na nějakém místě připevněný svědčí o pravomocnosti a

vrchním panství zeměpána v tom místě, a jiný erb na věci nějaké umístěný jest znamením práva vlastnického k této věci. Přiloží-li kdo k nějakému listu svůj erb na pečeti, stvrzuje list a pověřuje podpis. Dědění erbů.

Každý erb vymřelé rodiny, neučinil-li poslední rodu svého nějakého pořízení o něm, stane se svobodným a spadne na zeměpána, jenž s ním jako s novým může naložiti. Dědřich z Pordic obdržel od Karla IV. erb vymřelých hrabat z Leuchtenberka, páva s rozčepeřeným ocasem v bílém poli. Nalezne-li se ve kšaftu takovém pořízení o erbu, s dovolením panovníkovým sloučí se s erbem jiné rodiny, která potom povinná jest jej nositi. Vilém Slavata z Chlumu a z Kočumberka pojal za manželku dědičku Hradecských pánů Lucii Ottilii z Hradce a král Matiaš dovolil mu, aby erb Hradecký sloučil s erbem svého rodu.

Ztratiti erb se může, když kdo sprostého zločinu nějakého nebo zločinu s infamií se dopustil.

Dějiny heraldiky.

První doba heraldiky sahá od začátků heraldicko-literární činnosti do XVII.st., druhá do středu našeho stol., třetí do našich dnů. Nejstarší blasonování erbů známe v Anglii od r.1240 počínajíc v Rolls of arms, ve Francii popis turnaje Chauvenského z r.1285. Nejstarší sbírkou erbů jest curiiská z poč. XIV. věku a největší Gelreův erbovník z let 1334-72 od Vikt. Boutona uveřejněný r.1883. Z prací slovanských jmenujeme Aula Caroli IV., seznam erbů rodin, ze kterých hodnostáři dvora Karla IV. pocházeli, který ještě Balbin v XVII. stol. viděl a popsal. Hrabě Mieroszowský odkryl ve františkánském klášteře fojnickém v Bosně erbovník šlechty srbské a bosenské z r.1340, heraldické unicum jižních končin slovanských. První erbovník polský je Długoszův z XV. stol., v l. 1863-1887 s ostatními jeho spisy vydaný. Z Polska také k nám na Moravu a do Čech přišel první spisovatel erbovníků našich, moravského "Zrcadla" (1593), českého "Diadochu" (1602) a slezského "Štambuchu" (1609), Bartoloměj Paprocký z Gógol a Paprocké Vile, jenž v Polsku již jako spisovatel v tomto oboru se osvědčil zvláště spisem "Herby rycerstwa Polskiego na piecoro ksiąg rozdzielone" (1584). Kritickou genealogií a posuzováním erbů nad něho vyniká archivář rožmberský Václav Břežan na zač. století XVII. (Fr. Mareš, ČČM, 1878). První návod k nauce heraldické podal Clément Prinsault v "Traité de blason" r.1416, jemu podobno jest obsahem pojednání o tinkturách a nepravých erbech k erbovníku augšpurských měšťanů r.1460 přidané. Spangenberk ve Schmalkaldech r.1594 první rozřídil heraldiku dle disciplin (Adelspiegel, II.díl, 26. hl. XII. kn.), Spelman v Anglii r.1580 podobně rozvrhl heraldiku na 19 dílů. Ve Francii novou cestu razil P. Claude Ménéstrier ("Abrégé methodique des principes héraldiques etc.", 1661 v 17 kapitolách). Za ním kráčel v Německu Spener r.1690 svou heraldikou; kromě 6 oddílů prolegomen věnoval 9 kapitol vlastní heraldice. Ménéstrier jest otcem francouzské, Spener německé heraldiky. Sto let po Spenerovi Gatterer vynikl praktickou heraldikou posud neznámou r.1791. Ve slovanských zemích ve druhé periodě kromě erbovníků se nepracovalo. U Poláků zůstal v rukopise Voj. Kojaloviče "Nomenclator familiarum et stemmatum magni ducatus Lithuaniae" (z r.1658); Niesiecki vydal "Korona polska przy zlotej wolności" (Lvov, 1728-43, 4 d.), obsahující erby vojvodství a zemí dávného Polska, seznam panovníků a hodnostářů pol. a litevských a erby a rody rytířské, a Petr Malachowski "Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostajacym w król. pol. i wiel. ks. litewskiem" (Lublin, 1805). V Rusku vydán k rozkazu cara Pavla "Obščij gerbovník dvor-

janských rodů vserossijskoj imperiji" (Petrohrad, 1789-99, 4 d.) a kn. Petra Dolgorukova "Rossijskaja rodoslovnaja kniga" (t., 1854-57, 4 d.). V Čechách zůstaly z těch dob Balbinovy genealogické práce a sbírky heraldicko-genealogické Renzovy, Vunšvicovy a Frankovy; Schönfeldské museum heraldickogenealogické ve Vídni se rozprodalo jako Bienenbergovy sbírky v Praze, který erbům věnoval kritickou pozornost ve svých spisech. Z něm. erbovníků jmenuji Siebmacherovo dílo (Norimberk 1601), pak Tyroffův "Wappenbuch". Franc. erbovníky vydali v té době L. P. d'Hozier "L'armorial général de la France" (Paříž, 1736-68, 10 d.) a Franc. de la Chesnay des Bois "Dictionnaire généalogique héraldique des maisons de France" (t., 1770-86, 15 sv., 2. vyd.). V třetí době jeví se pokrok utěšený zvláště monografiemi o částech jednotlivých této vědy, heraldickými spolky a časopisy ("Adler" od r.1871 ve Vídni a "Monatsblatt" od r.1881, "Der deutsche Herald" od r.1870 v Berlíně) aj. Nemálo prospěly i výstavy heraldických předmětů ve Vídni (1878) a Gentu (1889). Mnoho vydáno také starých erbovníků, jako Grunenbergův z r.1483 nákladem hrab. Stillfrieda z Ratenic, potomka české rodiny v Prusku, erbovník Jošta Amana, erby Minnesängerů a Bartschův erbovník Štýrska. Seznam pruské šlechty alfabetycky podal Ledebur s krátkými popisy erbů, Bagemihl vydal "Pommersches Wappenbuch" (Štětín, 1843-55, 5 d.). Různé časem pečeti jednotlivých rodin jsou zde přehledně sestaveny až do našich dnů. Z monografií jmenujeme "Sphragistische Aforismen" kn. Karla z Hohenlohe-Waldenburku, výběr vzácných pečeti německých, K. Savy "Die oesterr. Fürstensiegel", hr. Pöttichka z Pettenegga "Die Epitaphik in Tirol", v. Freye "Salzburger Epitaphik", Klemmery a Hartmanna z Fransenshuldu články v "Adleru" atd. Dějiny heraldiky něm. napsal Seyler v úvodní části nového Siebmachera a Ralf z Retberku v "Gesch. der. deutschen Wappenschilder" (1887). Poláci mohou jmenovat "Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich" (Varšava, 1859-62, 3 d.) od Stan. Kossakowského, něm. heraldiku polskou od hr. Stan. Mieroszwowského (Berlín 1883), "Herbars Polski" od hrab. Łódzia-Czarnieckiego (Hnězdno, 1875-1881), Piekosińskiho spis "O dynastycznym szlachte polskiej pochodzeniu" (1888) a Malackého Studie heraldické. V Čechách Palacký začátky svého rodopisu českého rozšířil láskou k heraldickým a genealogickým studiím, která Mikovec v "Lumíru" pěstoval a jímžto současně v "Památkách archaeologických" pevná půda se získala. Několik let dříve Heber spísem "Böhmen Burgen und Vesten" začal raziti cestu těmto studiím. Také Sedláčkovy "Hrady a zámky české" k erbům šlechty starým i novým slušný zřetel obracejí. Nejstarší pečeti slezské až do r.1250 podal Alvin Schulz. M. Kolář napsal mimo jiné "Nejstarší pečeti české až do r.1300". Vojtěch Král ryt. z Dobré Vody popisuje starší pečeti a erby našich knížat a pánů v "Časopise společnosti přátel starožitností českých", hr. Josef Meraviglia-Crivelli napsal pro Siebmacherův nový erbovník "Der Adel in Böhmen", Kadich "Der Adel in Mähren", Blažek "Der Adel in Öster. Schlesien". V četných monografiích našich měst také slušně erbů se dbá. Největší zásluhy o vypsání českých erbů městských a nových erbovníků má však Rybička.

O užitku heraldiky. Bez heraldiky neobejde se historik rodů z doby heraldické. Zkoumá-li pravost listu nějakého, kromě diplomatiky počet s erbem rozhodují svým charakteristickým rázem, do které doby list náleží. Genealogie a sfragistika jsou takoruka mladší sestry heraldiky, s nížto dohromady vědu šlechtickou činí. Dějiny práva a praxe právníká potřebují heraldiky, která lenním, soukromé a státním právě i v jiných odpovědích právníkovi dosti často úlohy k řešení poskytuje. Rovněž musí k heraldice sáhnouti, kdo

do jistých řádů a ústavů šlechtických přijat býti chce. I pro rozvoj umění má heraldika velký význam.

O pramenech a pomůckách heraldiky.

Pramenů heraldických můžeme jen málo postřehnouti a proto pilný pozor k tomu míti jest, aby kopie jejich byly řádné. K pramenům náležejí: 1. pečeti, které nejdůležitější jsou, protože páni jejich sami před soudem za pravost jejich odpovědi byli. 2. Erbovní listy; které byly do Čech vydány, nalézáme ve Vídni ve šlechtickém archivu, přiděleném k c.k. ministerstvu vnitra. 3. Památníky, jako hrobové kameny, malby na skle, mezníky, obrazy rodinné, erby na svornicích kostelních, na sochách svatých a světic atd. 4. Mince a medaile. 5. Sbírký erbů malovaných nebo v reliéfech vypočetných na stěnách budov našich; nejstarší máme na hradě jindřichohradeckém z 1. pol. XIV. stol., nade branou hradu Točnicka z konce XV. stol. Také známe obrazy zasedajících v rozličných soudech pánů českých, kde každý má příslušný erb svůj nad hlavou, rodokmeny malované na stropěch kostelů a v tabulnicích hradů a j. Městské předních měst podobně si vedli, jakož na Staroměstské radnici podnes erby jejich vidíme. Sbírký erbů na pergameně a na papíře jsou erbovníky (český erbovník z dob krále Maximiliána v c. k. dvorské knihovně ve Vídni) a památníky jinak štambuchy, které šlechticů i nešlechticů jména, erby a hesla obsahují, na př. na památku studentských let na některé vysoké škole pospolu strávených. Kniha znaků rodu dnešních knížat z Lobkovic z r.1504 kromě spisů "Napomenutí", jež dává Jan z Lobkovic synu svému Jaroslavovi, obsahuje erby rodin, odkud si tehdejší pánové z Lobkovic brali manželky. 6. Listy rozmanité, na př. v deskách zemských, a rodokmeny. 7. Náčíní, zbraně a nástroje erby opatřené.

Pomůcky. Z bibliografie heraldické jmenujeme: dr. Bernd, Allg. Schrifttenkunde der gesam. Wappenwissenschaft (Bonn, 1830-35, 3 d.); Gundlach, Bibliotheca familiarum nobilium - Repertorium gedruckter Familiengeschichten u. Familien-Nachrichten (Nová Střelice, 1883); Franckenau, Bibl. hispanica hist. general. heraldica (Lipsko, 1724); Guigard, Bibliothèque héraldique (Paříž, 1861); Moule, Bibl. heraldica Magnae Britanniae (Londýn, 1822). Katalogy k heraldice se nesoucí jsou na př. Katalog der nieder-österreich. Landes-Bibliothek zu Wien (1874); Catal. cod. manuscriptorum bibl. regiae monacensis, V. (Mnichov, 1864).

O heraldice české jsou jen monografie.

O erbech panovníků českých z rodu Přemyslovců viz Beneš, O kultu Svato-václavském v "Památkách archaeol", VII. O Habsburském erbu mnohá pojednání v časopise "Adler" obsažena jsou. O ostatních erbech panujících rodin v Čechách nemáme pojednání; vyobrazeny jsou v Sedláčkových Hradech a ve Studnickových sbírkách otisků jejich v červeném vosku. O zemském erbu Dobner napsal článek roku 1779 v "Pojednáních Král. Čes. spol. nauk". Genealogické zprávy o šlechtě české vůbec obsahují kromě Balbina spisy: Pilat, Materialien zur diplomat Genealogie des Adels des Königr. Böhmen (Praha, 1812); Nedopil, Deutsche Adelsproben aus dem D. O. Archiv (Vídeň, 1868); diplomaté klášterů Vyšebrodského a Zlatokorunského od Panzerla (Vídeň, 1865 a 1872); Libri confirmationum a erectionum od Tingla, Emlera a Borového; Archiv Čes., 13 d.; Regesta Bohemiae et Moraviae od Erbeny a Emlera; Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae od Emlera a Die Landtafeln des M. Mähren (z let 1348 - 1480); Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae od Bočka a Brandla; Libri citationum et sententiarum od Brandla; Tomáš Bílek. Konfiskace v Čechách po r.1618; Patriciát městský v Praze poznáváme z Tomkových Dějin Prahy, chrudimský a králohradecký z pojednání Rybičkových. O Čáslavských erbovních rodinách psali

K. Čermák a A. Sedláček. V Chebu a v Plzni víme o pěkných erbovnících malovaných tamějšího měšťanstva a v "Památ. archaeol." jsou články o šlechtických a patricijských majitelích domů v řeč. městech. O jednotlivých rodinách psali: Šembera o pánech z Boskovic; Kodoušek o hrabatech z Bubna (ve spise "Doudleby"); Březan o pánech z Rožmberka (velký spis jeho o téměř rodě až na 2 díly se ztratil); Falke o Liechtensteinech, Folkman o Kinských, Ramhofske o Kořenských z Terešova, Kolář o Švihovských atd. O městech a městsech v Čechách a na Moravě je mnoho monografií. Tomek napsal Dějepis Prahy, monografii o Polici a dějiny Hradce Králové, kteréžto kromě 15dílného spisu Švendova ještě Bienenbergem a Solařem vy-psány byly, Vys. Mýto má dějepisce Šemberu a H. Jirečka, Prachatic Slámu a Šofferle, Chocen Kršku a Barvíře, po Jelínkovi zůstaly nám dějiny Čáslavě, Rychnova a Mladé Vožice, Slavík Domašína a Vlašimě, Hraše dějiny Náchoda, Vávra Kolína atd. Zdařilé kulturní obrázky ze života našich měst podal Winter v Rakovnických obrázcích. Pro heraldiku důležité jsou veršované popisy erbů městských v dějinách Slaného od Laciny a Velvar od Vacka. O pečetech kněžských napsal Rybička důkladné pojednání, k němuž se druží vyobrazení erbů klášterních v posledním ročníku spolku "Adler", o erbech řemesel a cechů máme pojednání v "Památkách archaeologických" od Zoubka (díl VII.). O řádech viz: Beschreibung aller heutigen Tages in Europa florirenden geistl. u. weltl. Ritterorden nebst Bildnissen der Ordenszeichen (Frankfurt n. O., 1743); Fr. Meyer v. Rosenfeld, Die Orden u. Ehrenzeichen der k. u. k. oesterr.-ungar. Monarchie (Vídě, 1888); Rangliste u. Personalstatus des hohen souver. Malteser Ritter-Ordens im Grospropiate von Böhmen und Oesterreich (vydává se rok co rok); "Pražské noviny" na r. 1857; Villeneuve-Bargemont, Monuments historiques des Grand-maitres de l'ordre de St. Jean de Jérusalem (Paříž, 1829); Horký, Die Tempelherren in Mähren (Znojmo, 1845); Pelzel, Beiträge zur Gesch. der Tempelherren in Böhmen u. Mähren (v "Pojedn. Kr. čes. spol. nauk", 1798; Max. Millauer, Der deutsche Ritterorden in Böhmen (Praha, 1832); Ernst Gr. von Mirbach-Harff, Beiträge zur Personalgeschichte des Deutschen Ordens; Ballei Böhmen-Mähren. Jahrbuch der k. k. her. Ges. Adler (Vídě, 1894, IV. sv.); K. J. von Bienenberg, Analekten zur Gesch. d. Militärkreuzherrenordens mit d. rothen Sterne (Praha, Vídě, 1786); Hartmann v. Franzenshuld, Die Potence des Toison d'or und ein Wappenbuch des Ordens vom gold. Vliess. V metodě heraldiky rozeznáváme stránku historickou a methodiku. Vědomosti heraldické pěstovali a jich bedlivě střežili ve dřívějších dobách heroltové. Methodikou samou ukládá se učitel heraldiky, aby uměl dobře kreslit a malovat, aby znal důkladně jazyky národů, kde heraldika kvetla, aby sečetl byl v oboru heraldickém, aby měl copiam armorum, aby na cestách nabyl zkušenosti ve svém oboru. Při vyučování heraldice budeme zvláště dbáti u právníků práva erbovního, u šlechticů historisování a spojení erbů, u umělců stránky umělecké atd. Kdo se heraldice učí, přede vším ať 1. stále sobě kreslí erby dle náhrobků a pečeti, 2. ať erby vypisovati se snaží a složené blasonovati, 3. ať sebrané erby v pořádek systematicky uvede a 4. ať se učí historisovati erby. Druhý hlavní oddíl heraldiky určen jest theorii, jejížto všeobecná část zahrnuje v sobě substratologii, tinkturologii a terminologii. Substratologie. Erby jsou obrazy a proto potřebují ohraničeného podkladu (substratu). Pravidelným podkladem erbu jest štít a helm. Tinkturologie jest nauka o nátěru štítu a erbovních znamení. Viz o tom Barvy heraldické. Srv. i Kožešina heraldická.

Výrazy jen v heraldice obvyklé nazývají se terminologií heraldickou. Sem náleží všeobecná určení místa předmětů na štítě a relativná poloha jejich. Jiného druhu jsou výrazy heraldické každému národu vlastní, jako když Čechové rozděl mezi lvem a lvicí, orlem a orlicí na štítech činí a jen hlavu sviní a osličí znají. Bechyňští dostali 1.1511 na štít na kříž rozdělený dvě lvice a dva lvy. Ptačí zobák nazýval se v heraldice české nosem (u noha, kosa, papouška, kohouta), pyskem (u noha a papouška), pysky (u krkavce, čépa a labutě), ústy (u jestřába, krkavce a orla) a j.

Druhá část theorie heraldiky věnována podrobnému rozboru částí erbu, které jsou buď podstatné nebo nahodilé. K podstatným částem počítáme znamení erbovní a ozdoby helmu, k nahodilým částem kusy ozdobné a znamení vedlejší.

Erbovní znamení.

Rozdělíme-li štít rozmanitými barvami, které omezíme čarami pravidelnými, dostaneme erb řečený heroltský kus nebo také čestný kus. Čáry tyto táhnou se až na kraj štítu, rozděluje celý štít. Obecnými figurami zovou se v heraldice erby, které aspon tři volné strany na štítě mají. Heroltaké kusy dle směru čar svých buď rovného nebo nerovného dělíme ve dva druhy. K prvnímu náleží štíty rozdělené v polovici nazděl a na příč, dále popruhy neb svislými pruhy a příčnými pruhy. Počítati, kolikrát štít rozdělen jest, má se dle dělicích čar, dle jejichž počtu štít dvakrát, třikrát, čtyřikrát atd. rozdělen jest, ačkoliv tři, čtyři, pět atd. míst se napočítá. Dělíme-li štít lichým počtem čar, na př. pěti, obdržíme šest míst dvěma barvami stejně podělených, dělíme-li sudým počtem čar, na př. šesti, vzniká sedm míst a mezi nimi tři pruhy stejnobarevné a čtyři místa jiné barvy, tak že sudým počtem dělené štíty vždy polovici pruhů mají. Kromě štítu na zděl a na příč rozděleného náleží sem štít na kříž rozdělený, šachovnice, mříže, vršek, zpodek štítu, štítek střední, obojek heroltský, obruba štítu a j. Ke druhému způsobu heroltských kusů patří pruhy pokosené, z pravého vrchního rohu štítu do dolejšího levého tažené, a pruhy šikmé z levého hořejšího rohu do pravého dolejšího, jako krokev, klín, špice, kuželka a šteníř, stupen, stín, routy, poříčí a pod. Na jednom štítě může býti také několik různých a mezi sebou spojených heroltských kusů, na jednom kuse může býti položen jiný a jednotlivé kusy mohou býti zvýšeny, sníženy, zdvojnásobeny atd. Obecná erbovní znamení propůjčila středověku nejen příroda ze všech tří říší, tělesa nebeská a úkazy přirozené na nebi i na zemi, nýbrž i předměty obrazotvornosti z fysiologů starokřesťanských vzaté a předměty umění řemesel a lidského zaměstnání vůbec. Zvířata na štítech vynikají zvláštním slohem a zvláštním rázem, kterým heraldický typus jejich se označuje. Zevnějšek zvířat prozrazuje sílu, divokost a bojovnost, postavou těla k boji hotovou, málokdy klidnou. Kulaté a hrubé kontury románského slohu přecházejí ve XIII. a XIV. věku vlivem slohu gotického v úzké, ostré a hranaté, aby v XV. rozviliny (kudrlinky) z nich se staly; současně předměty erbů více přirodě se blíží. Spatřují se i části, na př. hlava a krk, trup, ruce a nohy člověka, hlava a krk, přední polovice a tlapy lva, rovněž hlava a krk, hořejší polovice a křídlo orla, dub, dubové větve, dubové oklestky, dubový list atd. Z báječných zvířat připomínáme gryfa (noha), jehož hořejší polovice těla i přední nohy orlí jsou, ostatní část jest ode lva vzata, a ze spojení člověka a zvířete harpyi nebo panenskou orlici, totiž orlici s korunovaným trupem panny. Předměty umění, řemesel a zaměstnání lidského dělí se: 1. na stavby, 2. na nástroje a nářadí, 3. na šaty a 4. na zbraně. Ze staveb jsou věže

a hrady městské obyčejnými erby měst. Je-li více figur ve štítě, zachovává se zvláštní pořádek co do polohy jejich na štítě. Nejen různá obecná znamení erbovní mohou mezi sebou spojena býti, ale též obecná znamení a heroltské kusy.

Ozdoby helmu viz Klénoty a pokrývadla. V Anglii nade štít helmu neklaďou, nýbrž zvláštní točenice "crest" řečené užívající nade štít ji dává jí a na ní klénoty umísť.

Ozdobné kusy. Koruny, klobouky čepice. Hodnost šlechtice označuje se na erbu korunou, kloboukem nebo čepicí, které místo helmu nade štít se dají, nebo zvláštními odznaky hodností za štítem neb kolem štítu (bližší viz koruny a klobouky). Proti korunám, jako výzdobě helmu, máme zde koruny, které, jsouc znakem svrchovanosti, jen panovníkům a jejich potomkům náležejí a jako koruny císařské a královské od nich se nosily a nosí. V novější době šlechta oblíbila si také koruny nade štíty svými a rozeznáváme koruny hraběcí o 9 perlách (celkem 16), koruny svobodných pánů o 7 perlách (celkem 12) a rytířů i šlechticů o 5 perlách (celkem 8). Hrabata, kterým přísluší titul Osvícenosti, mají korunu hraběcí s vynikající červenou čepicí, na níž jest hermelínový ocásek, jako viscountové angličtí. Popis koruny české podal Beneš v VII. díle "Památek archaeologických" (str.196). Kromě ní připomenouti sluší císařskou korunu německou, chovanou v císařské pokladě vídeňské, korunu uherskou z X. nebo XI.stol. a lombardskou nebo železnou korunu z VIII.stol.

Klobouky a čepice rozeznáváme světské a duchovní; světských užívají kurfiřtové, vévodové a knížata (kromě korun); duchovních kardinálové, arcibiskupové, biskupové a papežští protonotáři. Z čepic připomínáme čepici nebo tiaru papežskou a čepici biskupskou, kterou nosí arcibiskupové, biskupové, infulovaní opatové a proboštové. Zvláštní čepicí vynikal dožeh benátský.

Odznaky úřadů nebo důstojnosti bývaly za štítem. K nim náležely: 1. Dva na přič přeložené klíče (zlatý závazný a stříbrný rozvazný klíč) za rodinným štítem papežovým. 2. Berla, hůl nahoře zakončená křížem, kterou mívali arcibiskupové, biskupové a opatové za štítem přímou nebo s křížem na přič ležící; převorům náležel prostá hůl poutnická za štítem. 3. Žezlo nahoře s rukou přísahající měli franc. králové za štítem. Hodnostáři franc. nosili odznaky svých úřadů za svými štíty, Němci na štítě jako Češi. Vírtemberský král jako bývalý nejvyšší korouhevník posud má válečnou korouhev císařství Německého na svém štítě; tak měl i Vítek z Hradce r.1255 dva poháry jako nejvyšší číšník.

Výzdoby vedlejší. Erby ozdobují neb okrašlují se beze všech zvláštních práv štitonoši, stany a pláště erbovními, devisami neb hesly. Lidé nebo zvířata, kteří štít nescou nebo drží nebo jako strážcové před ním a za ním stojíce, klečící a sedící jej hlídají, nazývají se štitonoši. U nich přihlížeti se má vždy k starobylému rázu erbu, ať představují heraldická zvířata nebo oděnce. Na pečeti Vítků z Krumlova našli jsme uvnitř štítu v hořném pravém koutě pětistlou růži a za ní lva jako štitonoše r.1259, ale r.1277 též pán má na své pečeti lva držícího v předních tlapách štít s pětistlou růží. Roku 1284 užíval Vilém z Miličína pečeti, na níž z pravé strany štítu ptáček na ratolístce seděl hlavičkou obrácenou má do erbu, jakoby jej zobákem držel. Štitonoši v pozdější době trojím způsobem se užívali: 1. jeden štitonoš drží štít, jako v rábském kostele z konce XV. věku; andělíček má před sebou štít šternberský; 2. dva štitonoši drží štít, jsouc oba jednoho druhu nebo každý rozdílný (v Litoměřicích

na náhrobků Řehoře Kamýka z Pokratic z roku 1561 dva měšťané v kroji svého věku drží erb Řehořův). 3. Jeden štitonoš drží dva erby, jako v kostele rábském páže mezi štítem Jana z Risenberka a ze Skály a Anny z Hradce. Alliančních erbů střežili štitonoši také tím způsobem, že oba erby k sobě nakloněny byly a každý erb po straně téhož štitonoše dostal, jako na zámku v Nové Bystřici dva lvové střežou erb Radoslava ze Vchynic a Estery ze Vřesovic (1600-1615).

Stany erbovní nebo pavilly jsou draperie na způsob pláště nebo záslon, které celý štít jako stan obkličují, jsouc erbu na pouhou okrasu. Plášť takový bývá nahoře, uprostřed a s obou stran vydutý a šňůrami svázaný, takže nahoře na něm tři kulaté výdutky se vyskytají; prostřední nosivá obvyčejně korunu. Vyniká-li draperie z koruny hodnostní, nazývá se vhodnější pláštěm erbovním, ale nalézá-li se celý erb pod ozdobným přikryvadlem, které jako baldachýn nade vším se rozprostírá, jest to opravdový stan erbovní. Někdy bývají také přikryvadla helmu na způsob pláště rozšířena a po stranách vydutá, jako na erbu Viléma Konecchlumského z Konecchlumí r.1608 vypsaném feflíky nebo pažmy dolů visí a na každé straně nahoře jako v uzel svázaný jsou.

Hesla (devisy) viz Devisa.

Sbírkou českých devis (169) uveřejnil Mikovec v Časopise českého musea 1855 a 1856.

Vedlejší znamení.

Abys se rozeznávaly haluze a větve nějakého rozrodu, ba i mladší osoby jedné rodiny od starších, volívala se zvláštní znamení, kterými se lišily jednotlivé štíty od hlavního štítu, jenž hlavě rodiny příslušel:

1. Změni se klénoty v jednotlivých rodinách velikých rozrodů jako u Ronovců.
2. Změni jednotlivé rodiny barvy štítů svých, jako učinili Vítkovci.
3. Změni se obrazy štítů, jakož původního svého lva proměnili Markvartici.
4. Zkomolí se obrazy štítu, jako máme na Plzeňsku rodiny jednoho původu s kolem o čtyřech, třech a dvou špicích na štítě.
5. Vynechá se obraz nějaký ze štítu, jako Zajícové z Hasenburka často přestávají na zajíce, lva vynechávajíce.
6. Přidá se obraz do štítu. Jaroslav z Poříčí k erbu Drslaviců (třem pruhům příčným v pravé polovici štítu) přidal kosa v levé r.1320-1334.
7. Erbovní znamení se opakují dvakrát až čtyřikrát, jako lvíce hrabat z Valdšteina.
8. Poloha erbovních znamení na štítě se změni. Místo svislého pruhu Hrzka z Ejstebna (1467) má jeho potomek Zvěst z Ejstebna (1564) příčný pruh.
9. Změni se počet erbovních znamení na štítě, Čech z Budějovic nesl roku 1263 na své pečeti tři páry háků zády k sobě položených a roku 1266 jen jeden pár háků.
10. Přidá se k rodnému klénotu cizí.
11. Přidá se ke štítu rodinnému cizí štít na rozetvrceném nebo na polovičním štítě.
12. Přidá se cizí erb se štítem a klénotem vlastním ke štítu a klénotu jinému. Ve Francii a Anglii oblíbili si zvláště šestý druh vedlejších znamení, kladouce níže jmenované obrazy na znamení erbovní: 1. Turnýřský límec, jenž se podobá pruhu příčnému o třech i pěti stínech dolů obrácených, bývá ve vrchu štítu a liší se barvou svou od erbovního znamení.
2. Strych neboli úzký buď pokosný buď šikmý pruh. Pokosný pruh znamená mladší větve, šikmý nemanželského potomka a čím dále tím kratšími tyto pruhy se stávaly, až jenom skrovných označení na prsech štítu zůstalo. Nemanželská potomci mívali v Čechách zvláštní erby: vévodové Opavští, kteří od Otakarova nemanželského syna Mikuláše pocházeli, měli poloviční štít, který se střídal se štítem na kříž rozděleným, na němž poloviční štít (1. a 4. polí) a lev český (v 2. a 3. p.) byli.

Spojení erbů. Viz Allianční znaky.

Sem náleží i svázání dvou erbů dohromady.

Blasonování erbů viz Blasonovati.

Nejstarší příklad blasonování máme v Čechách v jazyku latinském z r. 1326, kdy se popisuje pečeť Vítka ze Švábenic z r. 1311, německý erbovní list od krále Václava IV. r. 1411 Rappovi z Rosenhartu vydaný a nejstarší české vypsání erbu od císaře a krále Sigmunda r. 1437 městu Táboru propůjčeného. Počínajíc od r. 1527 máme české erbovní listy ve vzorném pořádku v archivu šlechticů při c. k. ministerstvu vnitra ve Vídni zachované.

Rýsování erbů znamená dle pravidel heraldických nový erb načrtnouti, nebo dva tři a více předložených erbů v jeden spojití. Na novém erbu zdáme, aby byl ladným obrazem jedné myšlenky a proto přihlížeti jest hlavně k těmto věcem: 1. Účel nového erbu budiž jasný a podle něho voltež se znamení a úprava erbu. 2. Rýsovatel vyhní se lvům, orlům a jiným obyčejným obrazům na štítě a čerpej raději ze studnice rozmanitého spojení heroltských a obecných erbovních znamení. 3. Barvami má erbovní znamení vždy nad štít vynikati a z téže příčiny také nemá na něm býti příliš mnoho oddílů štítu a obrazů. 4. Má-li se erb nějaký polepšiti a rozmnožiti, postačí spojití jej s erbem milosti neb erbem nějaké državy a snad chyby jeho opravití.

Kritisování.

Chyby, které kritika erbům vytýká, mohou býti buď proti pravidlům heraldiky, nebo proti dobrému vkusu. 1. Chybuje se nejvíce proti tvaru štítu, když bývají na příklad boky jeho příliš vykrojeny. 2. Nebývá rozdělení štítu správné, když pole na kříž rozdělená nejsou všechna stejně veliká. 3. Poloha a barva erbovních znamení často tomu vadí, že se erb dobře poznati nemůže. 4. Nebývají ve složeném erbu jednotlivé erby dobře rozděleny, když na př. hlavní erb do zpedku štítu se dostane. 5. Nedbá se vždy původní souvislosti erbů. 6. Helmy a klénoty nebývají dle štítů svých náležitě uspořádány. 7. Nesrovnávají se někdy znamení hodnotí neb ozdobné kusy s hodnotí erbovního pána. 8. Přihlížeti jest k tomu, má-li erbovní pán také právo erbu z příčin historických, diplomatických a heraldických.

Historisování jest vypravování o tom, jak erb vznikl, jak ho postupem času přibývalo a jiné erby s ním se sloučily, jak rozhojněn a změněn byl až do dnešní chvíle. U prostého erbu stačí poznamenati, kdy poprvé se vyskytl nebo kdy udělen byl; u složitého erbu neobejdeme se bez genealogie rodiny a důkladné historie města, abychom měli jisté doklady pro změnu erbu. Kdo erb historisuje, určí jméno, druh a domov erbu, zkoumá původ erbu, u složeného hlavně původ erbu rodného, a konečně chronologicky naznačí změny erbu a přídavky jeho. Kdo erb historisuje, nezapomíná daleko od věci, na př. do vedlejších větví rodiny. Diagnosta poznání erbu ustanovuje, do kterého času erb patří a které zemi náleží. Kdo zná rozmanité tvary štítu, jak za sebou postupem času následovaly, a jaké na štítě kdy ornamenty se vystřídaly, kdy různé trojlísté oblíbená byla, kdy čtyřlístá, kdy pětिलístá, šestilístá, osmilístá atd., kdy se na nich zvláštních písmen užívalo v pečetním poli a kdo také písmeny circumferencií zná v jednotlivých staletích, brzo čas uhodne, do něhož štít náleží. Strany svrchního štítu též nebude v rozpacích, z které doby pochází, když se rozpomene, kdy se užívalo helmu hrncovitého, kbelcovitého, helmu se šalífem, burgundského, zavřeného kolčího a otevřeného helmu turnýrského, kdy přikryvadla vzala svůj počátek a kdy rozmanité změny jejich jedna po druhé následovaly, kdy toče-

nice zavedeny byly a jak koruny na helmech posuzovati se mají. Klénoty jsou též důležité při poznání času, poněvadž s počátku byly takofa typickými tvary křídel, ochranných desek, rohů atd. a teprve později rozmanitějšími se staly, když obrazy štítu na klénotní místo se braly a v jeden celek s pokryvadly splývaly. Erbovními listy nastalo často přepletení klénotů.

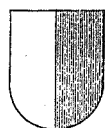
Návod k systematické nebo nauce o tom, jak by sbírky erbů systematicky pořádati se měly, podal Detlev sv. pán z Biedermannů svým spisem "Neues heral. System für Wappen-Sammlungen nebst einer Anleitung zur Anlage von Sammlungen" (Drážďany, 1870).

Užívání erbů jest velmi rozmanité a připomínáme jen erby na obrazech a hrobových kamenech, kterými vývody posloupnosti rozmanitě ukázati se mají, pohřby posledního svého rodu atd. Srv. Otto Titan von Hefner, Alt-bayerische Heraldik (Mnichov, 1869); týž, Handbuch der theoretischen und praktischen Heraldik (t., 1861); Eduard Fr. v. Sacken, Katechismus der Heraldik (Lipsko 1885); publikace c. k. heraldicko-genealogického spolku "Adler" ve Vídni a jiné.

Klř.

Ottův slovník naučný, XI. díl, s. 127-135, 2 obr. příl. Praha, J. Otto 1897.

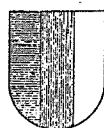
Heraldika.

Štít štípený Sobka z jezera.

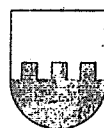
Kůl Škrbenského z Hříště.

Dvakrát štípený štít.

Dělený štít p. z Plané.

Stínou dělený štít Ungnada ze Seneha.

Hlava (avřtek) štítu.

Noha (spodek) štítu.

Břevno pánů z Mokrovous.

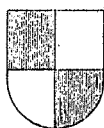
Tříkrát lomné břevno pánů z Cechova.

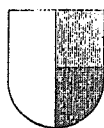
Tři břevna Koloděje ze Skalce.

Dvakrát dělený štít Těchů z Lipy.

Čtvrcený štít Nenkovského z Medonos.

Štípený a od půl dělený štít pánů z Harasova.

Do půl dělený, pak štípený štít.

Sachovnice pánů z Paříže.

Horní levá čtvrt z Lukavce.

Stupeň Slazských z Chlumu.

Kříž obyčejný.

Pokosem dělený štít ze Semeně.

Pás (kosný) Chrtů z Erlína.

Řeka Pětipaselských z Chýže.

Poříčkem dělený štít pánů z Jablonic.

Šikmý pruh Votického z Votic.

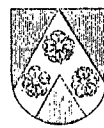
Kosmý čtvrcení na štítě Bořkovského z Rožemberka.

Ondřejský kříž pánů z Chřínova.

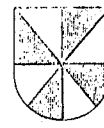
Spice Kbelického z Kapli Hory.

Křeček Sataněho z Drahoovic.

Klin.

Státní Hrzka ze Zvíkova.

Zubovitý okraj pánů z Deblína.

OTTOV SLOVNÍK NAUČNÝ.

Tiskem J. Ottů v Praze.

Heraldika.

Znak Děpoltů z r. 1273.

Starý český znak z votiv. tabule chrámu sv. Víta.

Znak králů Českého ve slohu XIII. století.

Lvíce pánů z Veletína z r. 1312.

Levhart pánů z Hohenlohe.

Orlice Běleckého z Třánova.

Orel Hře Německé.

Labuť pánů ze Svamberka.

Kohout Strahů z Nedabylic.

Chrt Humpoleckého z Nelechova.

Kozel Kozlíka z Pedačiny.

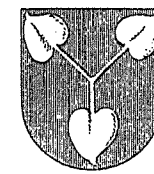
Noh (gryf) Diblíčka z Přivor.

Jednorozec Běskovce z Běskovic.

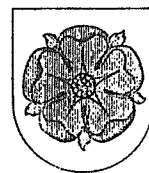
Lékno Kouniců.

Trojlíst pánů z Říčan.

Ovinutá stěla Benešovic.

Růže Vřtkovců.

Lilie Ledeckého z Pohnáně.

Obojek herchaký ve znaku vévod z Orleansu.

Značka nelegitimnosti ve znaku vévod z Penthièvre a d'Eu.

ALLIANCE ZNAKY znamenají spojení dvou, někdy i několika znaků a náležejí buď manželům ze šlechty vůbec, nebo velmožům, nebo panovníkům a také knížím. Druhy aliančního znaku jsou rozmanité dle způsobu, jakým spojení provedeno jest.

1. Postaví se znak manželů v pravo vedle znaku manželčina tak, že oba k sobě nakloněny jsouc jednu přílbici uprostřed nad sebou mají. Oba znaky také bývají těsně vedle sebe postaveny a nozdrádka je oba v jednom společném třetím poli najdeš. Příklady tohoto postavení jest dosti nade vchody našich kostelův a zámků, zde buďtež připomenuty jen dvě zvláštnosti. Beatrix z Leuchtenberka vzala si za manžela Jindřicha z Paulsdorfu a obou znaky na veřejité pečeti z r.1309 tak upraveny jsou, že manželčin znak šikmo nahoře na manželově pečeti leží. (Viz vyobr.č.165) Pečeť paní Anežky, vdovy po Hynkovi ze Žlebu, z r.1356, jest složena ze tří znaků: dvě ostrve po nebožtíkovi muži svém položila sobě paní vdova nahoře jako přílbici nade dva znaky k sobě nakloněné, ze kterých pravý znak pětilistou růží Vítkovců na štítě nese a levý šest pruhů pánů z Kuenringů rakouských. (Viz příl.)

2. Jiný druh alliance dvou znaků jest ten, že oba znaky na jedno štítě se nalézají: manželův v pravo, manželčina v levo. Oba znaky dotýkají se bezprostředně na štítě Herky, vdovy Dobcovy kdysi řečeného z Oblanova; hlava divoké svině, kteráž Dobcovým znakem jest, přiléhá ku kolu o čtyřech špicích, které bylo znakem Herčiným roku 1378. (Viz přílohu) Místo aby byly oba tyto znaky prostě vedle sebe postaveny, přikládá se také někdy, že jen pravá polovice znaku manželova dotýká se jen levé polovice znaku manželčina na štítě uprostřed rozpuštěným nebo dle Dalemily polovičným. Příkladem této úpravy jest znak paní Anežky z Obřan, kteráž k levé polovici svého kunštátovského znaku přibrala si pravou polovici švabenického znaku, jehož užíval manžel její Vítek ze Švabenic 1278. (Viz přílohu)

3. Na štítě rozečtvrceném střídají se složené znaky muže a ženy, aniž se opakují. Znak vdovy po panu Vilémovi z Hazmburka, paní Anny rozené z Mulheyima (Mühlheimu), má v prvním poli sajice, v druhém orličí křídlo, v třetím kolo o čtyřech špicích a ve čtvrtém sviní hlavu (r.1407). Z těchto znaků zajíc a sviní hlava svědčí pánům z Hazmburka, orličí křídlo a kolo pánům z Mühlheimu. (Viz přílohu)

4. Na štítě rozečtvrceném střídají se znaky muže a ženy nebo znak biskupství, kapituly, řehole a p., ale tak, že se po dvou polích opakují. Vdova po panu Joštovi z Rosenberka, Anežka rozená z Wallsee, měla r. 1380 rozečtvrcený štít, v jehož prvním a čtvrtém poli růže pětilistá s příčným pruhem pánů z Wallsee ve druhém a třetím poli se střídaly. Rovněž střídaly se dvě ostrve pánů z Lipého a dva klíče na štítě kapitoly vyšehradské na pečeti pana Bertholda z Lipého, probošta vyšehradského r.1341. (Viz přílohu.) Arcibiskup Jan Očko z Vlašimi má na rozečtvrceném štítě rodný svůj znak, dvě supí hlavy, v prvním a čtvrtém poli a znak arcibiskupství pražského, zlatý pruh příčný (viz přílohu) na černém štítě ve druhém a třetím poli (z l. 1385-1387). Jošt z Rosenberka, velmistr maltézský, měl r.1453 pečeť též rozečtvrcenou, jejížto první a čtvrté pole bylo křížem maltézským ozdobeno a druhé a třetí pole růží pětilistou.

5. Vrouben bývá hlavní znak nějaké říše znaky ostatních zemí kolem něho uspořádanými, jako znak císařství rakouského. (Viz Rakousko: znak.)

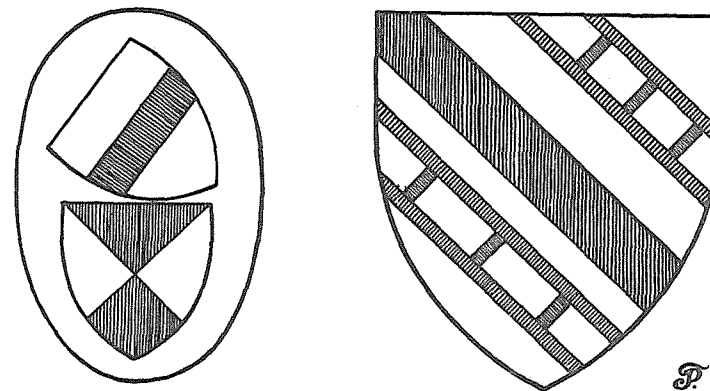
6. Zasadí se celý štít, totiž znak s polem svým, do jiného štítu, ale nikdy do prostředku. Pánové z Dobrušky a z Opočna sloučili řebřík, který pánové z Choustníka na štítě měli, s třemi pokosnými pruhy svými

tak, že místo dvou pruhů pokosných položili dva řebříky, prostřední pruh sobě ponechavše neproměněný, kteréž spojení seznati můžeme na znaku pana Jana z Opočna z r.1427. (Viz vyobrazení čís.166.)

7. Zasadí se pouhý znak bez pole svého do jiného znaku. Pan Havel z Lamberka upravil si svůj štít s rodnou lvicí v pravo krácející tak, že jí zavěsil na levou stranu znak pánů z Vartenberka, kterého potom Lemberští užívali r.1357.

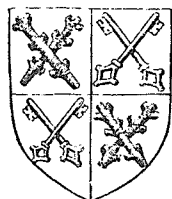
8. Poslednímu druhu aliančního znaku přikážeme takové znaky, kde se znakem živého rodu spojen jest znak vymřelé rodiny, jako se znakem pánů Rožmitálských sloučena jest střela pánů Strakonických. Nade vchodem do hradu Blatenského podnes spatřuje se znak z XV. stol., jenž v prvním poli lva, ve druhém a třetím po sviní hlavě má a ve čtvrtém poli střelu strakonickou. (Viz přílohu.) Po panu Soběslavovi z Miletínka zbyl nám štít z r.1459, na němž vedle jeho znaku šachovaného v pravé polovici ještě černá orlice Žerotínů /spr. má být Žirotínů/ českých na stříbrném štítě a řebřík pánů z Choustníka se nalézají. Jak pánové z Choustníka, tak Žerotínové /spr. Žirotínové/ byli temkrát po meči již vymřeli; jen Ofka ze Žerotína /spr. Žirotína/, manželka Mikuláše z Hasišteina, a Anežka, manželka Soběslavova, žily s letitým otcem svým Jaroslavem. (Viz přílohu.) Podobně přijali Kaplěřové ze Sulevic ke svému rodnému znaku, totiž šachovanému křídlu, znak vymřelých vladk ze Skalky na Litoměřicku: půl orlice v pravé polovici štítu a v levé pruh středem štítu se nesoucí. (Viz přílohu.)

Klř.

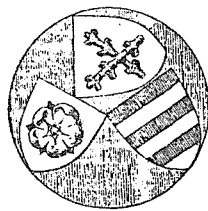

Ottův slovník naučný, I. díl, s.917-918, 2 obr., příloha. Praha, J. Otto 1888.

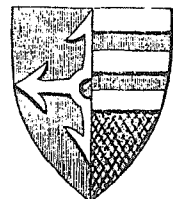
ALLIANČNÍ ZNAKY.

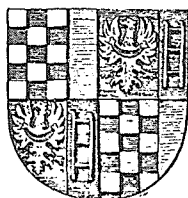
Bertholda z Lipého,
probošta vyšehradského
z r. 1341.

Anežky, vdovy po Hynkovi
ze Žlebě z r. 1356.

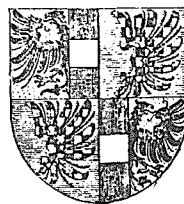
Anežky z Obřan,
manž. Vítka ze Svabenic
z r. 1290.

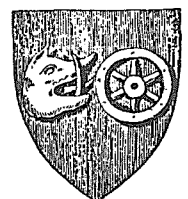
Soběslava z Miletínka
z r. 1459.

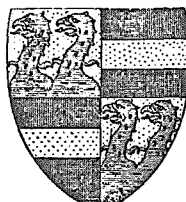
Anny, vdovy po Vil. z Hasenburka,
roz. z Mulheyima, z r. 1407.

Kaplétů ze Sulevic
z r. 1676.

Herky, vdovy Dobcovy,
kdysi řečeného z Olbianova,
z r. 1378.

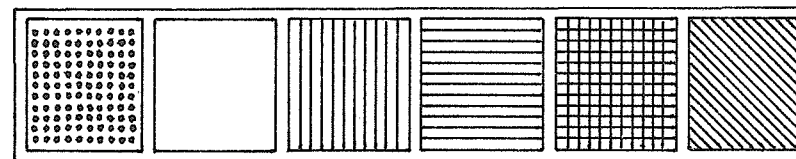
Jana Očka z Vlašimi,
arcibiskupa pražského
z r. 1385.

Pánů z Rožmitála
z druhé polovice XV. věku.

BARVY HERALDICKÉ jsou barvy štítů (a heroltů) a jest jich šest: červená, modrá, černá, zelená, bílá (stříbro), žlutá (zlato); kromě těch jsou přirozené barvy jako obličej lidského, medvěda, vlka, liška a jiných předmětů na štítě. V první polovici XVII. stol. vynalezli Petr a Sancta a Colombiere zvláštní čárkování, aby tím naznačili různé barvy: červenou označili čárkami svislými, modrou horizontálními, černou čárkami zkříženými, zelenou čárkami pokosnými (od pravé k levé na pokos se nesoucimi), purpurovou čárkami šikmými opačné polohy, zlatou (žlutou) tečkami a stříbrnou (bílou) barvu znamenalo prázdné pole. (Viz vyobr. č. 462.) Stříbrnou a zlatou barvou nazývali kovy a jest pravidlem heraldickým, aby nebyla barva na barvě aniž kov na kovu, nýbrž obojí střídáti se má, ačkoliv také výjimek dosti se nalézá. Za starších dob, když barvy na pečetech voskových se neoznačovaly, barva vyvýšeným polem se nahrazovala a kov prohloubeným nebo také naopak. A ježto prázdných ploch ani v heraldice nemilovali, buď barevnými konstruktivními čarami konturovými kov zdobili ve starší době nebo zase štít barevný kovem krášlili, čemuž se říkalo damascenování. Barvy měly v heraldice důležitou úlohu, poněvadž při stejném znaku rozličné barvy štítu zrovna tak jako rozličné klenoty byly znamením různých rodin většího rozrodu, jako mezi Vítkovci, kteří všichni pětিলisté růže užívali, pánové z Rožmberka vyznamenávali se růží červenou na štítě bílém, pánové z Landšteina růží bílou na štítě červeném, pánové z Hradce růží zlatou na štítě modrém, pánové ze Stráže a z Ústí růží modrou na štítě zlatém, starší prý pánové z Ústí růží černou a páni z Krumlova růží zelenou. Proto také bývá zvykem, že přikládáme stejný původ rodinám jednoho znaku blízko vedle sebe rozrozeným, ať již klenoty ať barvami od sebe se liší.

Klř.

Č.462. Barvy heraldické.

ERBOVNÍK jest: 1. dědic, 2. kniha erbů, 3. kdo má právo užívatí nějakého erbu a titulu. Naši předkové nazývali v XV. - XVIII. věku také erbovníkem toho, jenž erbu a titulu užívaje nepřestával býti měšťanem, a městem, kde žil, se řídě také živnost městskou provozoval a v úřadech městských byl. Nejednoho spisovatele našeho jméno stkví se mezi těmito erbovníky, jako Viktorina Kornela ze Všehrd, Briekého ze Zlicka, Sixta z Ottersdorfu, Pavla Kristiana z Koldína, Daniele Adama z Veleslavína, Pavla Skály ze Zhoře atd. Nabyli-li takový erbovník nějakého zboží, býval od sněmu za obyvatele země přijat a stal se slovutným panošem. Burian Svítkovský ze Škudl, jenž byl ve službách pánů z Pernšteina, dostal praedikát a erb r.1531 a držel v l. 1548-49 zboží Bláto a později Čankovice; r.1552 byl přijat do druhého stavu rytířského nebo do vladického král. Českého. Vincenc Rajský z Dubnice, měšťan plzeňský, dostal erb a praedikát r.1548 a jeho syn Kašpar R. z D. nabyv statku Chrámců byl r.1593 do stavu vladického přijat a stal se praectcem nynějších svobodných pánů Rajských z Dubnice na Vilimově v Čechách. Ježto takových jednoštitných (novoštitných) vladýk stále přibývalo, ustanoveno Obnoveným zřízením zemským r.1627, aby až do třetího kolena titulování byli toliko "slovutný panoše", "slov. vladýko" a potom teprve aby urozenými vladýkami nazýváni byli.

Klř.

ERBOVNÍ LIST (Wappenbrief) kdo dostal od zeměpána nebo falckrabího (comes palatinus Sac. Rom. Imperii) nebo jiné k tomu způsobilé osoby, nabytí práva užívatí přídomku k svému jménu a erbu. Z král. kanceláře české vydával erbovní listy jménem královým kancléř král. Česk.; od knížete Schwarzenberků vydaných erbovních listů známe 20. Úřad falckrabí přestal s císařstvím německým na poč. našeho století a nobilitace jest nyní výhradní praerogativou panovníků.

Klř.

ERBOVNÍ STRÝCOVÉ (něm. Wappenvettern) nazývají se, kdož mají stejný praedikát a erb, nejspíše nikterak jinak příbuznými. Jindřich Selmický z Cítova, vladýka starožitného rodu českého na Žatecku, přijal k rodu a erbu Jakuba Steinnüllera jinak Liteměřického r.1593, na kteréhožto přijetí zvláštní list erbovní z kanceláře královské vydán byl. Melichar Daník nadán jest erbem a titulem, aby se psáti mohl z Kočice a z Ostrova r. 1584 a přijal k tomuto erbu a titulu své přátele a známé, J. Kříže, rychtáře Českobrodského, a Jiříka Boleslavského, souseda chrudimského. Na dvou těchto příkladech vidíme, že jak starožitní rodové čeští tak noví erbovníci k rodu a erbu cizí osoby za erbovní strýce přijímali, ale vždy jen s povolením královským. V Polsku již r.1413 bylo 47 rodů šlechtě litevské přijato k rodům a erbům polským a čím dále tím více takoví erbovní strýcové se množili, až r.1602 a 1634 to zakázáno bylo a ustanoveno r.1678, aby nešlechtici jen se svolením sněmu nobilitování býti směli.

Klř.

Ottův slovník naučný, VIII. díl, s.697.
Praha, J. Otto 1894.

ERBY nazýváme určité obrazy dle jistých zásad a pravidel zhotovené, které kdo nosí a jich užívá, máje k tomu právo své nebo nároky právní. Obrazy tyto umístily se na zbraních, hlavně na štítě a na helmě. Proto také erbům po německu Wappen toliko co Waffen se říká, po francouzsku armoiries, armes, po latinsku arma neb armorum insignia, kteráž slova vedle znaků též zbraně znamenají. České e r b (polské herb, ruské герб) není původu slovanského, nýbrž německého a zděděný statek Erbe značí. Tento význam českého erbu jest také příčinou, že v čísle množném kromě svého významu právě naznačeného erby též dědice znamenají. Erby rozeznávají se: 1. rodinné, 2. spolkové, erby totiž spolků jak světských tak náboženských, erby měst, cechů, společností rytířských a měšťanských, erby biskupství, klášterů, kolegiálních kostelů atd.; 3. erby dědičných úřadů v jistých rodinách; 4. erby alianční (viz Alianční znaky). Kromě těchto čtyř druhů připomínají se též erby na památku, jež původ rodiny nebo spolek nějaký značí, a erby nárokové. Sem také sluší erby na ochranu a z milosti propůjčené. Dle času rozděluje erby ve staré a v erby zvláštními erbovními listy propůjčené. Erby starými nazýváme takové, kterých od nepamětných dob užívala nebo posud užívá rodina nějaká, nemající k tomu žádného dovolení, nýbrž které se všeobecným schválením se nosí, jako také biskupství, města a kláštery a jiné korporace činí. Erbovními listy propůjčovati erby začal v Čechách císař a král český Karel IV. a po něm všichni mocnářové zásluhy o trůn a vlast takovýmito způsobem odměňovali. Od r.1527 všechny erbovní listy do Čech, Moravy a Slezska od panovníků našich dané chovají se ve zvláštních seznámech ve Vídni ve šlechtickém archivě. Za Rudolfa II. zřízena také v Čechách za příkladem Německa zvláštní důstojnost hraběte paláce nebo falckrabího, jenž comes palatinus se nazýval a mimo jiné rezerváty panovníkovy též právo obdržel vedle císaře a krále českého erby nové propůjčovati. O vyšší a nižší kommittivě těchto hrabat paláce viz článek Kommittiva. V Čechách rozeznávali erb celý a prostý: k erbu celému náležel štít s erbovním znamením, helm, pokryvadla, točenice nebo koruna a klenot, o kterýchžto všech částech erbu ve zvláštních člancích jednati budeme; erbem prostým bylo Čechům prosté erbovní znamení.

Klř.

Ottův slovník naučný, VIII. díl, s.697.
Praha, J. Otto 1894.

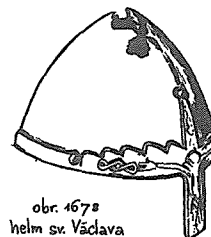
HELM znamená Němcům část zbroje určenou ku krytí a ochraně hlavy v boji ode dob nejstarších až do našich dnů. Slovo to dostalo se k nám Čechům ve XIII. nebo na začátku XIV. věku a obvykle u vsazených rytířských osob se ho užívalo. Mezi pokrývkami hlavy do války má Přesypurský slovník z konce XIV. stol. na prvním místě slovo galea, které helm překládá, potom cassida šlap, fidia přilbici, caleptra klobouček. Nejstarší helmy byly konické a měly nánosek, jako helm sv. Václava, posud zachovaný. Nebyly na holé hlavy, nýbrž na brnění, které kromě těla i krk a hlavu až na obličej přikrývalo, čehož příklad viz na reliefech kostela sv. Jakuba ve vesnici stejnojmenné blíže Kutné Hory z r. 1165, na pozdější pečeti soudu zemského, kde opět sv. Václava najdeš, a ve Velislavově bibli z konce XIII. stol., kde též prototyp bacinetu se malésá na tab. 18. Konický tvar helmu proměnil se ve tvar hrncovitý a kbelcovitý, kteréžto druhy helmu klénoty zdobiti se počaly a skutkem tím do heraldiky náležejí. Hrncovitěho tvaru helmy objímaly celou hlavu a obličej až ke krku a byvše zprvu nahoře na hlavě zakulacené, dostaly posděli plochu rovnou. Místo nánosku zaujal plechový plát s otvory pro oči, jenž nesaahal daleko přes nos dolů ("Hortus deliciarum" od Herrady z Landsberka), až konečně helm cylindrovitý na prsa zředu a na záda vsadu sahající se rozšířil, jehož příklad nám pečeť Vítka z Hradce z r. 1255 poskytuje (Sedl. Hrad. d. IV. Jindřichův Hradec). Zvláštní druh cylindrovitého helmu měl uprostřed přední strany ostrou hranu jako helm Jindřicha z Rosenberka z r. 1292 (Sedl. Hrad. d. III. na konci). Kbelcovitý helm mívá ve výšce očí dva dlouhé vodorovné otvory - okénce - a k bradě dolů bývá zahnutý, pod ní pak k zadní části hlavy vykrojený; ve 2. pol. XIII. věku bývá však zředu rovný a kadečce podobný. Král český Otakar má tento helm do své korunovace, ale potom pod okénkem upravený jsou ve stěně helmové 2 řady čtyřhranných dírek, aby obličej více vzduchu se dostalo; na zadní části hlavy spatřuje se přikryvadlo na kraji vystřihané na způsob stupňů, nahoře helm zdobí dvě křídla orlí. Okénce jediné mívá někdy sítko mřížované, jako na pečeti Petra, nejv. písaře v Čechách, na konci XIII. a na zač. XIV. stol.; někdy místo okénce otvory čtverhranné a kulaté pro oči bývají a pro ústa, jako na pečeti Vítka z Lípy z r. 1290. Místo brnění byly pod helmy zvláštní čapky na ochranu hlavy, nánosek zůstal v době této na otevřených helmech ve Francii, kdežto na ostatních helmech zřízení byl zvláštní přístroj, hledí, místo helmového okénce, který na šarnýrech otočiti se dal na helm nahoru, aby obličej volným se stal. V 1. pol. XIV. st. místo nánosku upravena na hraně helmu uprostřed obličeje mosazná páska, která okénce přepažila a na čelním plátu helmovém zase připevněna byla. Uvádíme i hrncovitý helm bez otvorů očních, na náhrobku jednoho českého pána z Potenšteina ze XIV. věku ozdobně vytesaný, na němž rohy jelení o 4 parůžcích jako klénot se spatřují, pod kterým listová koruna na točnici leží, první to podobné okrase helmu v Čechách (Sedl. Hrad. IX. str. 242). Na středokratech XIV. věku vzaly helmy novou změnu vlivem turnajů. Aby si chránili krk nebo hlavu proti ranám kopí, změnili sobě páni a panošové kbelcovité formy helmů svých tou měrou, že spodní přední plát helmu na obličej čím dále tím více vpřed prohnut byl do výše očí, kde vybíhal v ostrou hranu. Špice tato k tomu byla určena, aby zachytila ránu kopím a když se při ráně hlava zpět nachýlila, mohlo kopí beze škody po helmě sklouznouti nazad. Okénce obě spojila se v jedno, které se zúžilo. Tak povstal helm kolčí, který na zádech seděl jako helm kbelcovitý a obojek dole na krku měl přeskami opatřený, aby mohl k pancíři na prsou připevněn býti. Němci helmy tyto nazývali Krö-

tenmäuler dle jejich špice vpřed vystrčené. V Čechách proměnu helmu kbelcovitého v helm kolčí již r. 1366 na helmě Jošta z Rosenberka pozorovati můžeme podle prohnuté jeho části spodní, a krásné exempláry v barvách se stkvějící poskytují Břeněk z Risenberka a Jan ze Strakonice v knize Arlberského bratrstva sv. Kryštofa z r. 1400. Jak se změnil helm kbelcovitý v helm kolčí, nejlépe poznáme dle Gelreova erbovníku z l. 1334-72. V XV. věku přestaly se nositi helmy do boje a zůstaly jen v turnajích; do války braly se vedle starých přilbic nové pokrývky hlavy bez heraldických klénotů: lebký, železné klobouky původu českého, huncokopy původu německého, šturmauby, moriony a bourguignotty původu italského, kapaliny a hemeliny atd. (v. t.). V téže stol. helm kolčí proměněn jest v helm turnýřský nebo turnajský. Okénce úzké se rozšířilo a otvor ten širší mřížkou z 5-9 obroučků se chránil, které často ještě na přích nějakými dráty přepaženy byly. První turnýřský helm a dokonce dva měl na pečeti své Soběslav z Miletičky r. 1459 (Sedl. Hr. V. II. list Pečeti ve vých. Čech. os. rodů). Že turnýřské helmy brzy nad kolčí vrch dostaly, toho příčina byla, že v turnajích se jich užívalo ponejvíce tenkrát, kdy zápasilo se meči a kyji, aby odpůrce odpůrci klénoty sraziti mohl, a naopak helmů kolčích, když se klálo s korunkami a honilo s ostrým, do kterýchžto zápasů klénoty se nebraly. Ku prohlídce helmů před turnajem také jen helmy turnýřské se přinášely. A že šranky turnaje jen šlechticům se otevíraly, kteří čtyřmi předky výkázati se mohli, začaly se z té příčiny v listech erbovních novým erbovníkům dávat i jen helmy kolčí a helmy turnýřskými rytíři se vyznamenávali, když jim jako dřívějším erbovníkům erb polepšen a rozmnožen byl. Tak jsme úhrnem seznali troji druh helmů: zavřené, otevřené a zavřitelné. K zavřeným helmům náležejí hrncovité, kbelkovité a kolčí helmy, k otevřeným turnajské. Zavřitelný helm, jehož se teprve od XV. stol. užívalo, jest dvojí: buď se bral k honění v turnaji a pak se nazýval saládem, maje vsadu zvláštní pláty k ochraně krku a ramen, šalíř řečené, nebo helm burgundský, který ke krku do kola přiléhá a hledím opatřen byl; oba zavřitelné helmy také někdy klénoty zdobené jsou. Nezdíka na náhrobcích panstva českého ze XVI. stol. nalézáme vedle rytíře klečícího neb ležícího erb jeho s turnajským helmem a na druhé straně samotný šalíř nebo také šturmaub s hledím nahoru vyzdvíženým, poznatelný dle peří pětrosího místo klénotu. Barvu mívá helm železa nebo stříbra, mřížka a obojky jeho malují se od XVI. věku barvou zlatou. Zlaté helmy nalézáme na zač. XIV. věku v erbovníku curyšském, bílé, zelené a žluté v erbovníku Gelreově; nyní jsou zlaté helmy praerogativou panovníků a od XVII. stol. též vyššího panstva, od svobodných pánů počínajíc. Řádně náleží k jednomu erbu jeden helm. Pravidlo toto platí o erbech rodinných, a jen mimořádně městským erbům propůjčoval se také helm, jako erbu města Mostu r. 1312, Kutné Hore r. 1327, Budějovicům od r. 1479, podobně erbům cechů a jiných spolků. Helm s klénotem dohromady rovnají se co do velikosti štítu, ale v Gelreově erbovníku klénot sám rovná se polovici celého erbu, tak že na 100 částí celého erbu 50 částí klénotu, 14 helmu a 35 štítu náleží. Od XVII. stol. přibývá štítu výšky, je 2-3 až 5krát tak vysoký jako helm. Bylo-li na štítě více erbů, přece jen jednoho helmu ve staré heraldice se užívalo, ale klénot původního erbu se kombinoval s klénotem druhého ba i třetího erbu. Skotský hrabě Ross měl na štítě skotského lva s modrobílým pruhem Stuartův. Na helmě jeho byla červená sviní hlava s bílými kly, přepažená šachovaným pruhem Stuartův, a po každé straně její zakulacený strom zelený s osekávanými větvemi z helmu vyniká.

V Čechách víme o třech klénotech na jednom erbu na početi Těmy z Koldic z r.1368, jenž měl na helmě uprostřed obyčejného klénotu svého, jeleního rohu o 5 parůžcích a buvolového rohu, lva a orlici, na štítě pak ve svrchní polovici černého lva do půl těla a ve spodní polovici tři pokosené pruhy černé. V pozdějších dobách zhusta nalézáme v erbovních listech vedle obyčejných klénotů (rohů a křídel) též část erbovního znamení na štítě. Více viz ve čl. Klénot. Teprve na zač. XV. stol. vyskytují se dva helmy na jednom štítě jako r.1436 u Kašpara Šlika z Lažan. V pozdější době více ještě helmů přibýlo a nyní pravidlem jest, že šlechticovi jeden, rytíři dva, svobodnému pánu tři a hraběti čtyři helmy i při jednom erbu se dávají. Také máme v heraldice staré příklady, že jeden helm k více štítům náležel, jako měl Oldřich z Hradce helm nade dvěma štíty r.1292. Normální místo erbů jest uprostřed vrchního okraje zpřímá postavených štítů a na zadním vrchním koutě na pokos za svrchní levý kraj zavěšených štítů. V prvním případě jest helm obyčejně tváří k nám obrácen, v druhém v pravou stranou štítu zavěšeného. Jsou i příklady štítu zavěšeného za pravý svrchní kraj: helm jest potom na předním koutě v levo obrácen, jako u Bořity z Martinic z r.1460 na kapli zámku Smečenského. Dva helmy na jednom erbu hledí na sebe, a helm na pravém koutě štítu má přednost před druhým. Ze tří helmů hledí prostřední tváří na nás, ostatní jsou k němu obráceny; prostřední helm náleží také co do přednosti prvnímu erbu na štítě, druhý druhému a třetí třetímu. Je-li více helmů než tři na štítě, spořádají se při lichém počtu pořádkem těchto čísel: 6,4,2,1,3,5,7 a všechny helmy hledí na první, který sám před sebe hledí. U sudého počtu helmů zachovává se tento pořádek: 5,3,1,0,2,4,6 a helmy celé jedné strany hledí na helmy druhé strany. Aby se od sebe štítem svým lišili otec a synové nebo bratři mezi sebou, vzal si jeden na počest celý erb a druhý jen helm s příslušným klénotem nebo prostý erb. Pešík z Borovnice měl helm a na něm trup lidský, Jindřich, bratr jeho, měl celý erb roku 1395. Bušek ze Švamberka měl labuť na štítě bez helmu a bratr jeho Bohuslav měl celý erb r.1385. Petr z Kravař, pán Plumlovský, měl celý erb kravařský a syn jeho Jindřich z Kravař jen prostý erb z r.1409. Helmu s klénotem užívalo se na počtech místo celého erbu od erbu Beneše z Doupova z r.1281 až do husitských válek. Na krční obojek helmu zavěšovali rádi předkové na řetízku rozmanité podoby, jako srdce, routu atd. Jan Popel z Lobkovic a manželka jeho Anna z Nechvalic měli již r.1504 na svých erbech takovou okrasu helmu. Ze starých helmů vidíme řeménky nebo provázky dolů viset, jako z helmu Beneše z Michalovic z r.1306, po latinsky corrigia, kterými panstvo, chystajíc se k boji, podvazovalo si helmy. Helmy kromě klénotů byly zdobeny korunami, točnicemi a fafrnochy nebo přikryvadly nebo helmodekem (v.t.). Helm se všemi svými zdobami nazýval se také svrchní částí erbu nebo svrchním erbem. Helm znamená ve středověku též ozbrojence jako v němčině. (Zevrubnou rozpravu o helmu viz v Dějinách kroje v zemích českých od Wintera a Zibrta).

Klř.

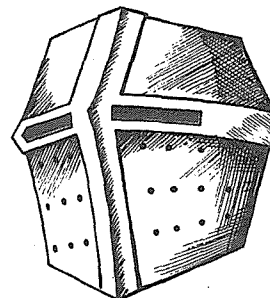
Ottův slovník naučný, XI. díl, s.77-79, 12 obr.
Praha, J. Otto 1897.

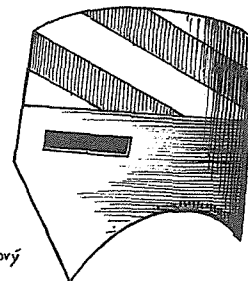
obr. 1678
helm sv. Václava

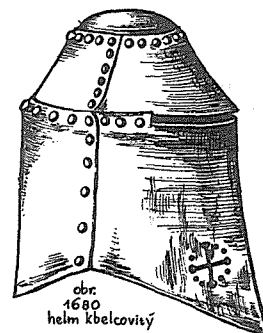
obr. 1679
Spojení bacinetu a brnění

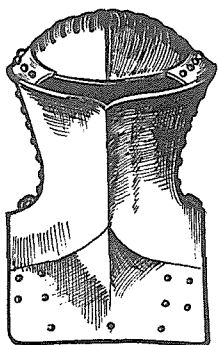
obr. 1681
helm hrncový

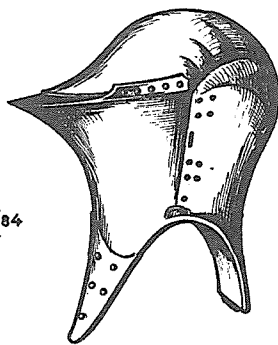
obr. 1683
helm cylindrový
v majestku
hrz Wilczek

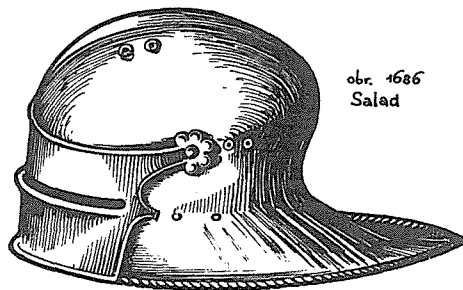
obr. 1680
helm kbelcovitý

obr. 1684
helm kolčr

obr. 1685 - helm turnajský

obr. 1686
Salad

obr. 1682 helm burgundský
majetek hr. Harracha

HEROLTOVÉ (u starých Čechů také heraltové) byli ve středověku hlasatelé míru a války, které panovníkové nejen vysílali do cizích zemí, nýbrž kteří také vůli jejich svým krajanům ohlašovali. Jak zachovávaly obrazy a obloky jejich (v císař. a král. pokladě ve Vídni) svědčí, mívají na sobě kabát na způsob kněžské dalmatiky, jenž na prsou i na zádech, někdy také na ramenou, erbem panovníkovým opatřen byl, a v ruce hůl hlasatelskou. Obvyklé je herolt na koni a před ním trubači zjednalí ticho v zastupech lidu nebo jeli sluhové heroltští také za ním jako na obrázku z r.1524. O hlasatelích českých zmínka se činí r.1587, jak ohlašovali v Praze, že nikdo nesmí nositi večer zbraně beze světla, a když r.1594 císař Rudolf jel na říšský sněm, byli ehren-heroltové oblečeni v zlatohlav a v stříbrohlav, jeden měl na sobě lva vytkaného, druhý orla vzadu. Druhým úřadem heroltů bylo důkladně znáti erby šlechtické země své v celku i jednotlivostech a zároveň veškerý běh a řád rytířského života. Máleželot jím zkoušet i erby, vznikla-li nějaká rozepře o ně nebo v rodopisu. O turnajích prohlíželi erby účastníků turnaje, aby všichni turnajníci řádného rodu šlechtického byli. Za tou příčinou ustanovena byla před turnajem prohlídka helmů s klénoty. Po theoretickém strážníku svého měli znáti všechna pravidla, dle kterých erby se vyhotovují a nosí, jakož i prameny, ze kterých známost erbů a pravidel erbovních čerpáti možná. Po praktické stránce měli heroltové vědět, jak se užívá pravidel heraldických vzhledem k erbovníctví a k jednomu každému erbu, aby erby dovedli blasonovati, historisovati, kritisovati a rejsovati. Heroltové dřívějších dob prakticky vykonávali své umění dle podání, které dlouhý čas v tajnosti zachovávali. Během let tato pravidla, v jeden celek spojena byvše, stala se základem vědy heraldické. Viz Heraldika. Pro velikou důležitost heroltů byly ve středověku u dvorů panovníckých zvláštní úřady heroltské, heroltské komory (heraldrie). V čele jich bývali vrchní heroltové nebo králové heroltů, jimž byli podřízeni heroltové, a těm zase persevanti (poursuivants). Sám panovník jmenoval krále heroltů, jakož víme o králich francouzských a českém králi Václavovi IV., a vyhlásil na jeho hlavu, nejen zvláštní jméno mu dal, nýbrž také výsady jistě mu propůjčil, k nimž náležela mezi jinými ta, že král heroltů mohl dary, které o turnajích dostal, roucha drahá mužská a ženská, koně a pod., beze všech poplatků prodávati. Ve Francii nazývali se ti králové heroltští Mont-Joye, v Anglii Garterking nebo Garter a v Německu Teutschland i také Romreich. Též jednotliví heroltové měli své jména: Orléans, Bretagne (ve Francii), Rouge-Croix, Somerset (v Anglii). Vyobrazení herolt. krále řádu zlatého rouna viz v "Adleru" (XIII.roč. str.4). Heroltové udrželi se posud u dvorů některých panovníků, jako v Anglii, a u řádu zlatého rouna.

Klř.

Ottův slovník naučný, XI. díl, s.202.
Praha, J. Otto 1897.

ABDANK nebo Habdank, jméno erbu polského, který má v červeném poli stříbrné znamení latinskému W podobné. Nad přilbou jest koruna a nad ní táž litera. (Viz vyobr.)

Dle pověsti vznikl za války Boleslava III. Křivoústého s něm. císařem Jindřichem V. Když císař ukazoval vyslanectvu Boleslavovu své poklady, Jan hrabě z Góry, přední jeho člen, hodil do nich svůj zlatý prsten, načež prý Jindřich řekl: "Hab Dank". Odtud přijal Jan z Góry, když mu byl erb udělen, pro svůj rod jméno Habdanků neb Skarbků (skarb=poklad). Mimo zakladatele z rodu toho vynikli: 1. Lambert (+1101), syn Michala hraběte z Góry, jenž byl po sv. Stanislavu krakovským biskupem; 2. Skarbimierz, hrabě z Góry, hejtman Boleslava III. a vojvoda krakovský, přispěl r.1109 valně k vítězství na Psím poli u Vratislavi. Zapleten jsa ve spiknutí se Zbigniewem, nevlastním bratrem královým, byl později uvězněn a oslepen; 3. Michal, hrabě z Góry, jenž r.1114 založil v Lublíně klášter benediktinský; 4. Ruslaw, hrabě z Góry, zakladatel kláštera cisterciáckého v Sulejově nad Pilicí. — K erbu A. náleží rodiny Abakanowiczů, Andronowiczů, Ankwiců, Beynartů, Chorińských, Dermontů, Doliniańských, Eygirdů, Leszczyńských, Malachowských, Skarbků a j.

Klř. red.

Ottův slovník naučný, I. díl, s.33, 1 obr.
Praha, J. Otto 1888.

BELINA jest erb polský, jenž na štítě modrém tři podkovy stříbrné nese tak uspořádané, že dvě podkovy ve středu štítu k sobě obráceny a třetí podkova ze spodu štítu hlavou svou do prostředka vzhůru se nese; mezi tři hlavy podkov dopadá meč koncem svým od vrchu štítu kolmo dolů obrácený, tak že rukojeť vrchu štítu se dotýká. Na přilbě jest ruka ozbrojená, v lokti ohnutá, s mečem k ráně vytaseným (viz vyobr.). Hlásily a hlásí se k tomu erbu rodiny Paleckých, Naropinských, Podhořeckých, Potrudenských, Pražmovských, Taranovských, Vesierských v Polsku a Pruskovští i Žerovští ze Slezska. Mezi Pražmovskými připomíná se Vavřinec, vojvoda mazovecký, r.1532, Ondřej, reformátor polský, jenž šířil učení Kalvinovo a zemřel r.1592 sepsav dva spisy polské a dva latinské náboženského obsahu; Mikuláš P. byl arcibiskupem hnězdenským a kancléřem korunám (+15.dub.1673), jeho bratr František umřel jako biskup lucký r.1701; Adam P. zemřel r.1836 jako biskup plocký a napsal Wiadomości o najdawniejszych dziejopisach polskich.

Z Taranovských proslul v XVI. stol. Ondřej, jemuž svěřena byla diplomatická poselství do Dánska a do Cařihradu; sepsal Krótkie wypisanie drogi z Polski do Konstantynopola a ztamtad zas do Astrachanu, kterouž cestu roku 1569 vykonav zemřel na počátku XVII. stol. Mikuláš Belina z Vesierských na Zákrčevě (+1829) byl truksasem hnězdenského kraje, maršálkem a rytířem řádu sv. Stanislava první třídy; hrabě Zbigněv z V. zdědil po svém dědu po přeslici Josefu hr. z Kvileckých jméno, erb a statky tohoto rodu (panství Wróblevo v Poznańsku) r.1860. Rodiny erbu B. odvozovaly původ svůj z Čech jako rodiny erbů Poraj a Oksza, a sice od města Bělíny nebo Bíliny, v jehožto úkrájí také nejvíce z celých Čech rodin se třemi podkovami nebo jednou podkovou na štítě se rozrodilo.

Klř.

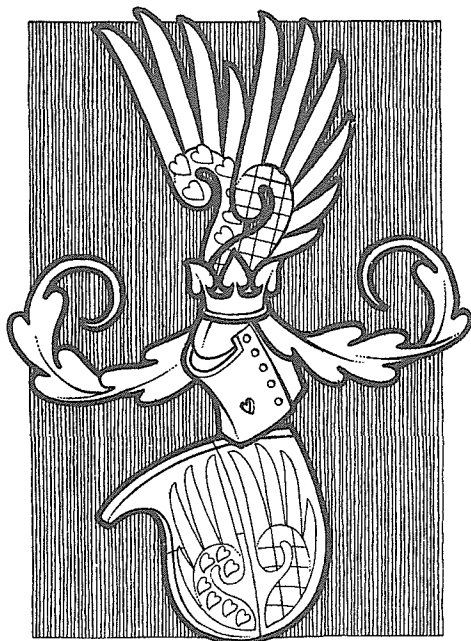
Ottův slovník naučný, III. díl, s.677-678, 1 obr.
Praha, J. Otto 1890.

Bitovští ze Slavíkovice, vladýcký rod moravský, vzali své jméno od vesnice Slavíkovice v okr. slavkovském a měli na štítě tři háky v prostřed štítu spojené nebo tři pušťaďla koňská jako Kekulové ze Stradonic a jejich rozrod v Čechách. Jan ze S. zapsal na dvoře jednom ve Slavíkovících své manželce 33 hřiven r.1352; Hostěj ze S. sestoupil dvůr ve Slavíkovících dcerám svým Budce a Elišce a knězi Hrzovi. Vilém ze S. zapsal své manželce Katruši 60 k.gr. ve Slavíkovících r.1376 a když umřel, přijala jeho vdova na své věno r.1399 syny své Bernarda, Viléma a Štěpána na spolek. Pro nesprávu mstěnického zboží, které nebožtík Vilém otci Kateřiny ze Mstěnic prodal, byli po smrti jeho synové Jan a Bernhart několikrát pohnáni do Brna v l. 1407-12. R.1444 připomíná se ještě Štěpán ze S. a Michal r.1480. Smil ze Sulejovic daroval Doubravici nedaleko Mohelnice Janu B-vskému ze S. roku 1460, jenž pojav za manželku Kuňku z Loděnic stal se praotcem větve B-vských ze S. na Doubravici. Synem Janovým byl Erasim B-vský ze S. na Lhotě, jenž s Kateřinou z Oprotovic měl syna Závíše na Lhotě v l. 1504-12, sudího a komorníka menšího práva olomouckého. První ženou jeho byla Ludmila z Lilče, druhou Markéta z Počernic, a z obojího manželství pošli dva synové: Michal na Doubravici a Lhotě r.1531 připomenutý, jemuž manželka Apolena ze Žeravic jednoho syna Erazima porodila, a Václav Závíše na Doubravici, jenž za manželku měl Elišku ze Zástřizl a s ní zplodil čtyři syny: Jana Závíše, Hynka, Viléma a Václava řečeného staršího. Václava Závíše přečkala jeho manželka Eliška, která r.1568 zemřela a v Doubravici pochována jest. Jan Závíše seděl na Doubravici a Lhotě a měl s manželkou Kuňkou Kobylkovnou syna Václava řečeného mladšího, na Lhotě a Střílkách; Vilém držel Luky a Malenovice a měl s Manželkou Marianou Křineckou jedinou dceru Annu, která poprvé za Adama Jiřího Prakšického ze Zástřizl se provdala a podruhé za Kryštofa ze Švabenic. Václav st. sídlil na Doubravici a tam zemřev r.1582 dne 15. března pod náhrobkem posud zachovaným v kostele jest pochován. Ze všech čtyř synů největší rodinu měl Hynek B-vský ze S. na Krakovci, který dvakrát ženat byl, s Kateřinou Cedlarkou z Hofu a Barborou Zoubkovnou, a čtyři syny zanechal: Jáchyma, jenž r. 1594 na Doubravici seděl, Sigmaunda, který se oženil s Kateřinou z Pavlova (1600) a Václava i Jana. Bohuslav B-vský ze S. držel léno arcibiskupské Prakšice a dům v Olomouci r.1620, když stavové proti Ferdinandovi II. se vzbouřili; r.1622 byl již mrtev a synu jeho Václavovi statek otcovský konfiskován. Více o této rodině zpráv nemáme a podotýkáme jen tolik, že vladýkové z Mošnova a z Hodonína téhož erbu a rodu byli.

Klř.

Ottův slovník naučný, IV. díl, s.112-113.
Praha, J. Otto 1891.

IN MEMORIAM

100. VÝROČÍ VYDÁNÍ PRVNÍHO DÍLU OTTOVA SLOVNÍKU NAUČNÉHO
A 90. VÝROČÍ ÚMRTÍ PROFESORA MARTINA KOLÁŘE, ZAKLADATELE
ČESKÉ HERALDIKY A GENEALOGIE

Úvodní text napsal prof. Pavel Palát

Ilustrace dle původních vyobrazení překreslil Petr Tybitancl

Vydala Česká numismatická společnost, pobočka Heraldika,
jako volnou přílohu Heraldické ročenky 1988

Praha 1988